

העמק דבר לפרשת מקץ

פרק מא

פרק מא, א

א וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנַתִּים יָמִים וַיִּפְרָעָה חֹלֶם וַהֲנֵה עֹמֵד עַל-הַיָּאֵר.

שנתים ימים. פירוש הכתוב כאן שהיה שנתיים ימים ללמוד מזה באשר הדבר מובן לכל שענין שר המשקים היה להגיע תכלית ליוסף וא"כ כאשר נתאחר מבואר שהיה גם זה בהשגחה פרטית היינו שנה אחת שהיה עוד בוטח בשר המשקים כי עוד תגיע שעת הכושר ויזכרוהו. ולבתר תריסר ירחי שתא אדם מסיח דעתו מעניין כדאיתא בבא מציעא (כד, ב) ונענש במדה עוד שנה. ואז הגיע עת הרצון לפקדהו לטובה.

ופרעה חלם והנה עומד על היאר. אין הלשון מדוקדק והכי מיבעי ויחלום פרע חלום והנה עומד על שפת היאר. כלשון פרעה ליוסף להלן י"ז. ומזה העלו חז"ל בבראשית רבה (פט, ג) כונה נפלאה אמר פרעה מי מתקיים על מי אני על היאור או היאור עלי א"ל אתה על היאור הורו שיש בזה הפסוק כונה שניה, שלא מהעניין כל כך דפרעה חולם תמיד כמחשב ומסתפק מי העיקר בהצלחה הנפלאה שהייתה אז למצרים. אם הצלחת המלך הוא ובשבילו המדינה והיאור מוצלחים או להפך ונתגלה באותו מעשה שהוא עומד על היאור שהרי כל עניין הרעב לא היה אלא כדי שיתגלגל הדבר שירדו ישראל למצרים. ונגרר בזה פרעה בשביל המדינה והיאור שנגזרה ישיבת ישראל בה. ולא הייתה הגזירה שישבו בגלות אצל פרעה זה, כמובן.

פרק מא, ב

ב וַהֲנֵה מִן-הַיָּאֵר עֹלֵת שִׁבְעַת פְּרוֹת יְפוֹת מְרֹאָה וּבְרִיאַת בָּשָׂר וַתִּרְעֶינָה בְּאָחוּ:

יפות מראה. יבואר עוד להלן י"ח.

ותרעינה באחו. סמוך ליאור. ובא ללמד לפתרון שהשבע לא יהי כי אם במצרים סמוך ליאור ולא בשארי ארצות וכך כתב הרמב"ן.

פרק מא, ג

ג וַהֲנֵה שִׁבְעַת פְּרוֹת אַחֲרוֹת עֹלֹת אַחֲרֵיהֶן מִן-הַיָּאֵר רְעוֹת מְרֹאָה וְדַקּוֹת בָּשָׂר וַתַּעֲמִדְנָה אֶצֶל הַפְּרוֹת עַל-שֵׁפֶת הַיָּאֵר:

עלות אחריהן. מוכיח שיהיו שבע שני רעב סמוכות לשני השבע.

ותעמדנה אצל הפרות. מוכיח ג" שלא יהיה הרעב כי אם במצרים כמו פרות היפות. ויבואר עוד בסמוך ולא כהרמב"ן.

פרק מא, ד

ד ותאכלנה הפרות רעות המרצה ודקת הבשר את שבע הפרות לפת המרצה והבריאת וייקץ פרעה:

ותאכלנה הפרות. לא כתיב שבע הפרות כמו דכתיב בפרות הטובות אלא סתם פרות שתיים הנה דשתי שנים הראשונות אכלו יגיע שבע שנים הטובות ואח"כ הועיל מעט ביאת יעקב למצרים שלא תכרת ברעב וועוד עיין להלן פסוק ל"ד.

פרק מא, ה

ה ויישן ויחלם שנית והנה שבע שבלים עלות בקנה אחד בריאות וטבות:

עלות בקנה אחד. גם זה בא להוכיח שיהיה השובע רק במקום אחד היינו במצרים מה שאין כן בשבלים הרעות היה בשבע קנים מפוזרים מעט. להוכיח שנתפזרו צורת השבלים הלאה ממצרים והעניין דלהלן נ' ונ"ד ומ"ג א' יבואר שהיו בשארי ארצות שנת בצורת, מקצתן שבעין מקצתן רעבים, אבל לא כמו שארי שני בצורת שעשירים שבעין ועניים רעבין, וכאן היו עשירים רעבין ועניים שבעין. דמאכלים פשוטים שבשני שבע המה מאכלי בהמה. ובשני רעבון המה מאכלי אדם. זה היה גדל בא"י. אבל תבואה ולחם לא היו כלל ולא היו עשירים יכולין להשיג כי אם ממצרים. ועל זה היה מוכיח החלום. דהפרות הרעות מוכיח שלא היה אפילו מאכלי בהמה וזה לא היה כי אם במצרים. אבל חלום השבלים מוכיח על תבואה כמשמעו. וזה הרעב היה גם בא"י. והיינו שנשנה החלום בשתי צורות ולא בצורה אחת שתי פעמים. אמנם יוסף לא פתר לפרעה כי אם מה שנוגע אליו, וגם כי פרעה לא סיפר ליוסף עניין ותעמדנה אצל הפרות, אבל הכתוב מספר כי כך היה.

פרק מא, ח

ויהי בפקר ותפעם רוחו וישלח ויקרא את-כל-חרטמי מצרים ואת-כל-חכמיה ויספר פרעה להם את-חלמו ואין-פותר אותם לפרעה:

חלומו ואין פותר אותם. לא כתיב חלומותיו משום פרעה לבד הבין כי חלום אחד הוא והמה טעו במה שחשבו כי המה שני חלומות שהרי הקיץ בינתיים וכך כתב הרמב"ן. ויוסף ביאר טעם היקיצה. כמו שיבואר.

לפרעה. עוד טעם על שלא הבינו הפתרון משום לפרעה, וחשבו למאי יראה פרעה עני שבע ורעב. והלא פרעה לא ירעב ללחם, על כן טעו לראות דברים רחוקים.

(הרחב דבר:) ובמדרש (ב"ר פטו) איתא על זה העניין בקש לץ חכמה ואין ודעת לנבון נקל. בקש לץ חכמו ואין אלו החרטמים וחכמי מצרים. ודעת לנבון נקל זה יוסף. הביאור על זה שהלץ שאינו רגיל ליגע את עצמו למצוא עניין חכמה עמוקה בעת שאין השעה מכרחתו. על כן

בשעה שהעניין ניתן לו למצוא דבר חכמה מבקש אותה במקום שאין שם עניין עמוק. אבל נכון שהוא יודע דרך להעמיק בחכמה, מבין מקומות שאין שם דבר העמקה. כך חרטמי מצרים מקשו בזה החלום דבר חכמה ודברים רחוקים, ולא הבינו כי אין כאן דבר חכמה אלא כמשמעו. ויוסף הבין האמת).

פרק מא, ט

את פרעה. אל פרעה מיבעי וגם וידבר אינו מובן כל כך, ויאמר מיבעי. אלא וידבר קאי על עצמו לפני פרעה, כמתרעם על עצמו כמה חטא בזה שלא הזכיר את יוסף עד היום, וסיפר העניין.

פרק מא, יב

יב וְשֵׁם אֶתְנֹו נְעַר עֲבָרִי עֶבֶד לְשֵׁר הַטַּבָּחִים וְנֹסֶפֶר-לוֹ וַיִּפְתֹּר-לָנוּ אֶת-חַלְמֹתֵינוּ אִישׁ כְּחִלְמוֹ פֶּתֶר:

נער עברי עבד. מוסיף פלא בכל פרט שהוא נער ולא למד חכמות. ועברי א"כ לא בא בכח הכישוף. ועבד **גם כן** לא ניתן לבתי חכמה. וא"כ הוא עניין אלהי, כמו שידוע היה להם שמשפחת העברים המה למעלה מטבע שאר בני אדם. (ועיין ללן מ"ג כ"ג). ולא יפלא מהם דברים נשגבים מהליכות העולם וא"כ אי קץ וגבול לדבר. **איש כחלמו פתר.** בדיוק החלום ולא החסיר מן החלום דבר שלא ביאר פתרונו.

פרק מא, טו

טו וַיֹּאמֶר פְּרַעְה אֶל-יוֹסֵף חֲלוֹם חֲלַמְתִּי וּפְתֹר אֵין אֲתוֹ וְאָנִי שָׁמַעְתִּי עֲלֶיךָ לֵאמֹר תִּשְׁמַע חֲלוֹם לְפִתֹר אֲתוֹ:

תשמע חלום לפתור אותו. רש"י ושאר מפרשים פירשו מלשון הבנה, שאתה מבין חלום איך לפתור. ויש לפרש כמשמעו שאין אתה שומע חלום כדרכן של בני אדם שמבקשים לשמוע ספור מפליא בלי תועלת אלא כדי לפתור.

פרק מא, טז

טז וַיַּעַן יוֹסֵף אֶת-פְּרַעְה לֵאמֹר בְּלַעְדֵי אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת-שְׁלוֹם פְּרַעְה:

בלעדי אלהים וגו'. כמו שאמר דניאל לנ"נ. ואנא לא בחכמה די איתי בי מן כל חייא רזא דנא גלי לי להן על דברת די פשרא למלכא יהודעון. פירוש לא בשביל מעלתי שאני ראוי לדעת עתידות נגלה לי אלא בשביל המלך נגלה לי. כך אמר יוסף בלעדי לא מכחי ומעלתי אלא כדי שיגיע מזה שלום פרעה. יענה אלהים ע"י לכיין הפתרון.

פרק מא, יז

יז וַיְדַבֵּר פְּרָעָה אֶל-יֹסֵף בְּחִלְמֵי הַנְּנִי עֵמֶד עַל-שֵׁפֶת הַיָּאֵר:

וידבר פרעה. בלשון עז כמו שמגיד דבר גדול ונחוץ לשמוע בשום לב.

בחלמי הנני וגו'. לא היה צריך הכתוב לשנות ספור החלום אלא הכי מיבעי ויספר פרע ליוסף את חלום. אלא משום שיש בהם דברים שנתחדש שראה גם באיזה דיוקים שלא נתבאר בראשונה, ועל כל דיוק יש פתרון בפני עצמו כאשר יבואר.

פרק מא, יח

יח וְהִנֵּה מִן-הַיָּאֵר עֹלֹת שִׁבְעַת פְּרוֹת בְּרִיאֹת בְּשָׂר וְיִפֹּת תֵּאָר וְתִרְעָנָה בְּאָחוּ:

בריאות בשר יפת תאר.

פרק מא, יט

יט וְהִנֵּה שִׁבְעַת פְּרוֹת אַחֲרוֹת עֹלֹת אַחֲרֵיהֶן דְּלוֹת וְרַעוֹת תֵּאָר מְאֹד וְרַקוֹת בְּשָׂר לֹא-רְאִיתִי כִּהְנָה בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרַיִם לְרַע:

דלות ורעות תאר מאד. ההיפוך מנפוחות היינו שהצדדין נפולות בין העצמות ולא עוד אלא ורקות בשר. שאין בשר כלל בין עור לעצם.

פרק מא, כא

כא וְתִבְאֲנָה אֶל-קַרְבְּנָהּ וְלֹא נֹדַע כִּי-בָאוּ אֶל-קַרְבְּנָהּ וּמְרִאִיהֶן רַע כְּאֲשֶׁר בְּתַחֲלָה וְאִיקָץ: וְלֹא נֹדַע וְגו'. מחזה חדש שלא בא בספור החלום. והפתרון יבא בפסוק ל"א. ולא בכל המקומות היה הרעב שוה משום הכי ראה איזה רגע כך ואיזה רגע כך.

פרק מא, כב

כב וְאָרָא בְּחִלְמֵי וְהִנֵּה שִׁבְעַת שֹׁבְלִים עֹלֹת בְּקִנְיָה אֶחָד מְלֵאת וְטָבוֹת:

מלאות. היינו החטים יוצאות למעלה מהשבולת ובא להראות אות כי יתנו להם חוץ למצרים. ולעיל (פסוק ה) כתיב בריאות להראות שיהיו החטים מתקיימות הרבה שנים.

פרק מא, כד

כד וְתִבְלַעַן הַשֹּׁבְלִים הַדִּקְתָּ אֶת שִׁבְעַת הַשֹּׁבְלִים הַטָּבוֹת וְאָמַר אֶל-הַחֲרַטְמִים וְאִין מְגִיד לִי: וְאָמַר אֵל הַחֲרַטְמִים וְאִין מְגִיד לִי. כל זה נראה מיותר. וגם כי כבר אמר ופותר אין אותו. ועוד יש לדקדק למה לא הזכיר את החכמים גם כן שהרי שלח גם אחרי חכמים. אלא דבר זה הוא מן שאלת פרעה ליוסף. שהוא תמה עוד מדוע אומר אל החרטמים ואין מגיד לי. ומעתה אין מקום להתפלל על החכמים שעל זה אפשר להשיב כי לא חכמו כל כך לרדת לעומק הפרטים שבאותו חלום. אבל חרטומים שהוא מעשה כישוף שהמה היו צריכים לדעת פתרון החלום וא"כ מן התימה הוא מדוע כן הוא.

פרק מא, כה

כה וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל-פְּרַעֲהַּ חֲלוֹם פְּרַעֲהַּ אָחָד הוּא אֵת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עָשָׂה הַגִּיד לְפְרַעֲהַּ:
וַיֹּאמֶר יוֹסֵף. הִיָּה רֵאוּי לִפְתּוֹר בְּלִשׁוֹן עַז. כִּי דָבַר ה' הוּא נִחוּץ לְשִׁמוֹעַ וְכִמוּ כֵן בְּסִמּוֹךְ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵא מִשׁוֹם כְּבוֹד הַמֶּלֶךְ הַשְּׁפִיל קוֹלוֹ כִּמוּ שֶׁאֹמֵר בְּקֶר רֹחַ. וְאַבְל אַח"כ אִמַּר הַשֶּׁר דִּבַּרְתִּי שֶׁאִינוֹ אִמְרָה אֲלֵא דְבוֹר.

את אשר האלהים עשה. ביאר בראשונה על שהחרטמים לא ידעו הפתרון. וכך כתב בספרונו. וביאר העניין. דכל החלומות צודקים. המה באים מחמת שבעל החלום יודע מהנשמע מאחורי הפרגוד והוא מודיע להאדם והחרטמים יודעים ע"י שדים מה שנאמר למעלה גם כן מאחורי הפרגוד ובזה יודע לפתור והודיע יוסף שזה החלום אינו אלא נבואה מה' כמו דכתיב ויבא אלהים אל אבימלך. אל לבן. אל בלעם. אלא דשם ההגדה גלויה וכאן היה במשל. כמו נבואה ממש שבגלוי יש בא במשל. מעתה אחר שהוא דבר האלהים שוב אין ידיעה מזה להחרטמים כי אם מי שיש בו רוח האלהים.

פרק מא, כו

כו שְׁבַע פְּרֹת הַטְּבַת שְׁבַע שָׁנִים הִנֵּה וְשְׁבַע הַשְּׁבָלִים הַטְּבַת שְׁבַע שָׁנִים הִנֵּה חֲלוֹם אָחָד הוּא:
שְׁבַע שָׁנִים הִנֵּה. וְלֹא אִמַּר שְׁבַע שָׁנֵי הַשְּׁבַע. דְּזֶה לְבַד אִינוֹ כְּדֹאֵי שִׁיְהִיָּה דְבַר אֱלֹהִים בִּיחּוּד לְפִרְעָה. שֶׁהָרִי אֵין בְּזֶה אֲלֵא הַצְּלַחַת הַמְּדִינָה וְעָשָׂה וְלֹא הִיָּה מִתְקַבֵּל עַל לֵב פְּרַעֲהַּ בְּרַגַע זֹו וְלֹא הִיָּה נוֹחַ לְשִׁמוֹעַ עוֹד. מִשׁוֹם הִכִּי לֹא גִלָּה דְבַר עַד בּוֹא לְגַלוֹת דְבַר הָרַעֲב, כִּי הוּא נוֹגַע לְקִיּוֹם הָעוֹלָם שֶׁלֹּא תִכְלָה הָאָרֶץ.

חלום אחד הוא. לא תחשוב שיהיה שבע שנים אחרות זה אחר זה. ובשנוי אופן השובע והרעב כמו שכתבתי לעיל פסוק ה'. משום הכי פירש דשני האופנים יהיו בשבע שנים הללו.

פרק מא, כז

כז וְשְׁבַע הַפְּרוֹת הַרְקוֹת וְהַרְעַת הָעֵלֶת אֲחֵרֵיהֶן שְׁבַע שָׁנִים הִנֵּה וְשְׁבַע הַשְּׁבָלִים הַרְקוֹת שְׁדָפוֹת הַקְּדִים יְהִיָּו שְׁבַע שָׁנֵי רָעֵב:

הַרְקוֹת. בִּיָּאֵר לוֹ שֶׁלֹּא כִּמוּ שְׁדָמָה פְּרַעֲהַּ שֶׁהֵן צְנוּמוֹת דְּמִשְׁמַעוּ דְּמִכָּל מְקוֹם יֵשׁ בְּתוֹכָן דָּגָן כָּל שֶׁהוּא, שֶׁהָרִי לֹא מִשְׁמַשׁ בָּהֶם. עַל כֵּן הוֹדִיעַ לוֹ יוֹסֵף שֶׁהִיוּ רְקוֹת מִמֶּשׁ.

פרק מא, כח

כח הוּא הַדְּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל-פְּרַעֲהַּ אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עָשָׂה הַרְאָה אֶת-פְּרַעֲהַּ:
הוּא הַדְּבָר וְגו'. הָרַעֲב הוּא הַתְּכִלִּית אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים הָרָאָה אֶת פְּרַעֲהַּ, וְלֹא הַשְּׁבוֹעַ, בְּאֲשֶׁר עַל הַמֶּלֶךְ לְרֹאוֹת לְתַקֵּן הַדְּבַר. וּמִעַתָּה הוּא מוֹדִיעַ אֲשֶׁר.

פרק מא, כט

כט הנה שבע שנים באות שבע גדול בכל-ארץ מצרים:

הנה שבע שנים באות שבע גדול. על כן יש בכח המלך לקדם את הצרה שלא תבוא כל כך.

פרק מא, ל

ל וקמו שבע שני רעב אחריהן ונשכח כל-השבע בארץ מצרים וכלה הרעב את-הארץ:

ונשכח כל השבע. האנשים שהיו בריאים וחזקים ברב שובע יכל כחם להיות חלולים כמו שלא היה שבע כלל. וגם וכלה הרעב וגו. במקומות שלא תהיה עצה ושום לב לתקן מראש. ויהיה כליון ממש על זה הראה השבלים הרקות מכל שהוא דגן.

פרק מא, לא

לא ולא-יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי-כן כי-כבד הוא מאד:

ולא יודע השבע וגו'. הוא דבר בפני עצמו שבימי השבע גם כן לא יודע בארץ שיש שבע בעולם ותהיה תבואה נשמרת מאד.

מפני הרעב וגו'. מפחד הרעב שיהיה אחריו. כמו לשון הפסוק בישעיה נז, א כי מפני הרעה נאסף הצדיק. פירוש מפני הרעה שתהיה אח"כ נאסף הצדיק לפני זה כך הפירוש כאן מפני הרעב שיהיה אח"כ לא יודע הטוב בשעתו והוא הפתרון על ותבאנה אל קרבנה ולא נודע וגו'. כפירוש רש"י.

פרק מא, לב

לב ועל השנות החלום אל-פרעה פעמים כי-נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשותו:

ועל השנות החלום אל פרעה פעמים. הוא שתי שאלות. חדא, מה שנשנה החלום שתי פעמים, שנית, מה שהקיץ בינתיים והיה בא החלום בשתי פעמים נפרדות. כי נכון הדבר וגו'. משום הכי נשנה החלום, להחזיק העניין בברור. ועל שבא פעמיים ביקצה בינתיים וממהר האלהים לעשותו. משום הכי הקיץ להראות שיהיה נמהר וער לעשות מה שעליו. ודקדק יוסף לומר אל פרעה והוא מיותר ללמדנו דבאת השנות החלום היה בשביל שהיה שני אופני רעב, כמו שכתבתי בפסוק ה'. אבל זה השנוי לא היה נוגע למצרים אלא לארץ כנען כמו שכתבתי שם ולהלן. משום הכי דקדק דלפרעה בא השנות משום זה הטעם.

פרק מא, לג

לג ועתה ירא פרעה איש נבון וחקם וישיתוהו על-ארץ מצרים:

איש נבון וחקם. לא אמר איש חכם ונבון כלשון הפסוק דברים ד' ו' עם חכם ונבון. דשם חכם משמעו שני אופנים. הא' מלומד בדבר המקובל וידיעות הרבה. והב' הוא בר שכל וחריצות

זהו כוונת הפסוק במשלי ד' ראשית חכמה קנה חכמה ובכל קנייך קנה בינה. פירוש ראשית שכל וחריצות. הוא שמתחלה יקנה ידיעות הרבה ואח"כ יקנה בעמלו בהם בינה והיינו מאמרם ז"ל (שבת סג,ב) לגמור אינש והדר לסבור. מעתה מובן משמעות עם חכם ונבון הוא שהמה מלומדים ברוב ידיעות וגם נבונים המה בידיעות הללו, על כן כתיב תחלה חכם ואח"כ נבון. מה שאין כן כאן פירוש נבון להשכיל על רוח בני האדם ויודע להנהיגם, וחכם הוא בידיעות הנחוצות לדבר איך לקיים התבואה, כך כתב הרמב"ן. משום הכי הקדים נבון לחכם דשני דברים המה בפני עצמם.

פרק מא, לד

לד יַעֲשֶׂה פְּרָעָה וַיִּפְקֹד פְּקָדִים עַל-הָאָרֶץ וְחָמֵשׁ אֶת-אָרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְעַת שָׁנֵי הַשָּׁבַע:

יעשה פרעה. כבר ביארנו לעיל ב' ג' וד'. וכן לעיל ל"ט כ"ב דכמה פעמים משמעות עשיה להביא אל התכלית. וכן הפירוש כאן יגיע לתכלית התמנותו של אותו נבון וחכם. **ויפקד וגו'.** האיש ההוא יפקד פקידים וגו' ובזה יהיו הכל כבושים תחת ידו ואימתו עליהם. **וחמש את ארץ מצרים.** יחלק הארץ לחמש מחוזות ויהיה חמשה ראשי מחוזות ואמר זה המספר חמשה באשר ראה שני פרות הרעות אכלו את השבע וחמש לא עשו רעה מזה למד שחמש מחוזות יהיו מקימים את השובע שלא יכלה השובע בלי תועלת על שני הרעב. והנה לעיל כתבנו דהיה בא להראות דרך שתי שנים של רעב יכלו את הארץ וזה משמעות פשוט אבל לא יכול להודיע זה לפרעה על כן אמר באופן אחר ובאמת החלום שבא בדבר אלהים יתפרש על הרב כוונות כי דבר ה' הוא.

פרק מא, לה

לה וַיִּקְבְּצוּ אֶת-כָּל-אֹכְלֵי הַשָּׂנִים הַטֹּבוֹת הַבָּאֵת הָאֵלֶּה וַיִּצְבְּרוּ-בָר תַּחַת יַד-פְּרָעָה אֹכְלֵי בָּעָרִים וְשָׁמְרוּ:

ויקבצו את כל אכל. היינו מאכל שאינו יכול להיות משומר כמו ירקות וכדומה. ובימי שובע זורקים אותם לאיבוד ואוכלים בר. אבל בשום לב יקבצו את כל אוכל להאכילם לבני המדינה בשני השובע כדי. **ויצברו בר.** הוא תבואה שאפשר להתקיים. **ושמרו.** גם יראו להעמיד בני אדם לשמור התבואה מכל נזק. וכל זה הוא ביאור על דבר החלום ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב וגו' כמו שכתבתי לעיל.

פרק מא, לח

לח וַיֹּאמֶר פְּרָעָה אֶל-עַבְדָּיו הַנְּמָצָא כִּזְהָ אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ:

אשר רוח אלהים בו. אינו כפתרון של חכם שמבין מתוך החלום שכך פתרונו, וגם אינו כפתרון החרטמים שיודעים מאחורי הפרגוד מה שנאמר לו בחלום, שבזה האופן אין ידיעתם בפרטות כל כך, אל רוח אלהים בו. שיודע הכל על פי רוח הקודש.

פרק מא, לט

לט ויאמר פרעה אל-יוסף אחרי הודיע אלהים אותך את-כל-זאת אין-נבון וְחָכָם כְּמוֹדֶי: אחרי הודיע אלהים אותך. מזה יש להבין שעל ידך יהא מתנהג העניין הנשגב בשלמות ומשום הכי הודיע אלהים אותך כמו שהודיע בשביל זה את פרעה משום שבידו הדבר תלוי וכיוצא בזה איתא בתענית פ"ג בעובדא דר' יוחנן ואילפא, אשר הוכיח ר' יוחנן מדשמע הוא את הבת קול ולא אילפא שמע מינה דקמי ליה שעתא כך מדהודיע ה' את כל זה אותך **אין נבון וחכם**, אין לנו לקוות לאיש שיכלכל בחכמה ובתבונה, **כמוך**, שרצון אלהים לסייעך בזה.

פרק מא, מ

מ אתה תהיה על-ביתי ועל-פיך ישק כל-עמי רק הפסא אגדל ממך:

אתה תהיה על ביתי. הוא עניני מדינה כמו משפטים בין אדם לחברו וכדומה. ועל פיך ישק כל עמי. לשון נשק וכלי זיין. ועמי המה אנשי מלחמה שומרי המלוכה וכמה פעמים משמעות עם ביחוד אנשי מלחמה כמו שכתבתי בספר שמות א' ט' ובספר דברים כל זה ט' ובכמה מקומות ובאשר היה הדבר קשה לקבץ כל תבואות שבשני השבע לאוצרות המלוכה. וזה לא היה אפשר אלא ע"י עזר אנשי חיל. על כן מסר כח ואון כל החיל ליד יוסף.

(הרחב דבר: וזהו דכתיב בתהלים (קה, כא) שמו אדון לביתו ומושל בכל קנינו לאסור שריו בנפשו וזקניו יחכם. פירוש שריו שרי הצבא אסר אזור גבורה בנפשו היינו שיוסף בעצמו הראה להם דרכי מלחמה. וזקניו המה זקני המדינה ושופטיה. יחכם למדם חכמת המדינה והמשפטים.)

פרק מא, מא

מא ויאמר פרעה אל-יוסף ראה נתתי אתך על כל-ארץ מצרים:

ראה נתתי אותם וגו'. הוא דברי זריזות. וכדאיתא במכות דף כ"ג אין מזרזין אלא למזרזין. משום הכי זרזו להשגיח על המדינה שהרי חיות כל הארץ תלוי בו.

פרק מא, מג

מג ויִרְכַּב אֶתֹּךְ בְּמִרְכָּבַת הַמִּשְׁנָה אֲשֶׁר-לוֹ וַיִּקְרָאוּ לִפְנֵי אַבְרָהָם וַנִּתְּנוֹן אֶתֹּךְ עַל כָּל-אֶרֶץ מִצְרָיִם: אברך. מלשון ריכא כפרוש רשב"ם. אבל לא כמו שפירש שהוא לשון מלוכה ממש אלא שררות והנהגה ומשום הכי מתפרש יפה לשון אברך אב של שררות והנהגה ומשום הכי מתפרש יפה לשון אברך אב של כל שררות שכל שררה שבמצרים תהיה תחתיו ומפרש עוד ונתון אותו על כל ארץ מצרים. לא רק שררות עיר המלוכה, אלא על כל ארץ מצרים.

פרק מא, מד

מד וַיֹּאמֶר פְּרַעָה אֶל-יוֹסֵף אֲנִי פְרַעָה וּבְלַעְדִּיךָ לֹא-יָרִים אִישׁ אֶת-יָדוֹ וְאֶת-רַגְלוֹ בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרָיִם:

אני פרעה. כפירוש רש"י דמשום הכי גזירתי גזירה אשר בלעדיך וגו' וכן פירוש ברבה (צ,ב) מן אני של בשר ודם אתה יודע מהו אני של הקב"ה כו' הרי פירשו משמעות אני כאן ישיות שלי ועיין מה שכתבתי בספר במדבר פרשת שלח בפסוק ואולם חי אני.

ובלעדיך לא ירים איש את ידו. דמתחלה כשעשאו למעלה על ביתו ועל חילו אינו במשמע אלא שיהיה הראש אבל לא שיהיו כל הפקידים נעשים רק על ידו, ואפשר שמי שתחתיו ימנה ראשים שתחתיהם משום הכי הוסיף שלא תהיה שום הרמת יד לחתום בעיני משפטי המדינה והרמת רגל בהלוך למלחמה בלי ידיעת יוסף, כדי שיהא יוסף מכיר את כל הממונים אפילו הקטנים בשמם ובטבעם. ובזה הראה פרעה שאינו סומך על דעת שום אדם זולת דעת יוסף.

פרק מא, מה

מה וַיִּקְרָא פְרַעָה שֵׁם-יוֹסֵף צְפֹנָת פְּעֻנָח וַיִּתֵּן-לוֹ אֶת-אֶסְנַת בַּת-פּוֹטִי פְרַעַת כְּהֵן אֵן לְאִשָּׁה וַיֵּצֵא יוֹסֵף עַל-אֶרֶץ מִצְרָיִם:

צפנת פענח. שם פענח הוא מורכב משני שרשים. פע משורש הופעה וכבוד. ונח מלשון נחת וענג הנפש. והונה שקראו בזה השם אחר שגדלו והרים כבודו הוא משום שנתפעל פרעה מעוצם כחו של יוסף שהרי מי שחי כמה שנים בשפלות ומתעלה פתאום במעלה גבוהה מאד. אי אפשר לסבול וקרוב מאד שיצא מדעתו או שימות. והרי פרעה רואה אשר יוסף מבית הסורים יצא למלוך ולא נשתנה כחו שנית. דמי שאינו מורגל כי אם בעבדות והכנעה אינו יודע איך להנהיג שררה פתאום. והרי יוסף מעבדות הגיע להנהגה נפלאה מזה אמר פרעה שיוסף מעיקרו אינו עבד ואינו שפל כי אם שהוא בכחו להיות רם ונשא אלא שלא היה בפועל **על פי** סיבה משום הכי אחר שהגיע לכך עומד על כחותיו העיקרים וזהו הוראת השם צפנת פענח הוא איש אשר בכחו צפונה הופעת השררות והנחת.

ויצא יוסף וגו'. להתבונן על כל חלקי כל עיר ועיר ומחוז ומחוז ואנשים ולמנות שם משגיחים גדולים וקטנים על פי ראות עיניו בעצמו כאמור.

פרק מא, מו

מו וַיֹּסֵף בֶּן-שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעֹמְדוֹ לִפְנֵי פְרַעָה מִלֶּה-מִצְרָיִם וַיֵּצֵא יוֹסֵף מִלִּפְנֵי פְרַעָה וַיַּעֲבֵר בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרָיִם:

יוסף בן שלשים שנה וגו'. ויצא וגו' ויעבר וגו'. כל זה קאי על בן שלשים שנה. דכל העסק הגדול הזה העמידה והיציאה והעברה בכל ארץ מצרים הכל היו בשנה אחת שהיא שלשים ליוסף.

פרק מא, מז

מז ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים:

לקמצים. כל מלא היד של שבלים נתמלא תבואה מחמת שהיו מלאות וגדולות.

פרק מא, מח

מח ויקבץ את-כל-אכל שבע שנים אשר היו בארץ מצרים ויתן-אכל בערים אכל שדה-העיר אשר סביבתיה נתן בתוכה:

את כל אוכל. אפילו שאינו מתקיים והוא נקרא אוכל באשר נאכל כמו שהוא חי על פי רוב. ויתן אכל בערים. בשני השובע ולא ידעו מטוב השובע.

אכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה. ולא הוליך למרחוק, משום דמאכל כזה מתקלקל ונאכל רק כשהוא חי ועיין מה שכתבתי בספר במדבר ל"ה ג'. ובזה נשאר הדגן שנקרא בר בשלימות.

פרק מא, מט

מט ויצבר יוסף כחול הים הרבה מאד עד כי-חדל לספר כי-אין מספר:

כחול הים. אי בא הפסוק לצייר את הרבוי לבד לא היה מקום להוסיף ולכתוב הרבה מאד. שהרי אין לך מרובה יותר מחול הים. אלא זה ציור על הקיום. שאין דרך התבואה להשהות שבע שנים שלא יתקלקל ע"י שנוי האוירים כדאיתא ספ"ג דגיטין (לא, ב). אבל יוסף נתחכם או שהיה בסייעתא דשמיא שהייתה חזקה כחול הים שמתגבר על המים שבים כך הייתה התבואה מתגברת על ים האויר של ישטפיה ותתקלקל ועיין לעיל כל זה י"ז.

כי אין מספר. לא שחדל משום שלא נחשב בעיניו מחמת שהיה הרבה אלא משום שאין מספר.

פרק מא, נ

נ וליוסף ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב אשר ילדה-לו אסנת בת-פוטאי פרע פהן און: בטרם תבוא שנת הרעב. מטעם הידוע בגמרא תענית פ"א (יא, א) שאסור בתשמיש המיטה בשנת הרעבון והא דקשה מלוי ששמש מטתו מבואר בהעמק שאלה פרשת ויגש ללא אסור אלא בשנת רעבון של כליה ר"ל מה שאין כן ברעבון של בצורת. ובא"י לא היה רעבון של כליה. דאי היה הרעב כמו במצרים היו כולם מתים ברעב, אלא גדל ירקות ועשב השדה שהיו בני אדם אוכלים מה שאין כן במצרים לא גדל כלל.

פרק מא, נא

נא ויקרא יוסף את-שם הבכור מנשה כי-נשני אלהים את-כל-עמלי ואת כל-בית אבי:

את כל עמלי. שהיית עמל עד כה באופן רע ונבזה.

(הרחב דבר: והנה יותר היה ראוי לומר את עניי. ומשום הכי דרשו בבראשית רבה (עט,ה) יוסף שכח תלמודו שנאמר כי נשני אלהים את כל עמלי ולהלן הוא אומר נפש עמל עמלה לו והוא פלא. איזה הודיה לה' שייך על זה. אבל העניין שכבר ביארנו לעיל ל"ט ו' שיוסף הצדיק לא היה שוקד בתורה כל כך ועל כן נענש במעשה אשת פוטיפר והיה משכח מעט מעט ולא מאונסו כל כך. והיה להצדיק הלז מזה רוב צער. אך עתה שהזמין ה' לידו עסק של טורח צבור שהוא גם כן משכח תלמודו כדאיתא בש"ר ריש פרשת וארא. והוא חשוב ומרוצה כתלמוד תורה כדאיתא בירושלמי ברכות פרק אין עומדין. העוסק בצרכי צבור כעוסק בתורה. ומכל שכן במקום פיקוח נפש. על זה נתן הודיה לומר כי נשני אלהים וגו' ולא מעצמו).

ואת כל בית אבי. הודה גם כן על שלא היה לבו נרדף לבית אביו. כי היה מתבלבל על ידי זה מלעשות עסקיו הגדולים והא שלא השתדל באמת להודיע לאביו הוא שום שהיו החלומות אצלו כנבואה. ומוטל היה עליו שלא לגרום ביטולם ולא יאה ככובש את נבואתו, ועוד יבואר בזה לפנינו. (מב,ט)

פרק מא, נג

נג וְתַחֲלִינָה שְׁבַע שָׁנֵי הַשְּׁבַע אֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם:

אשר היה בארץ מצרים. כבר ביארנו על פי משל הפרות והשבלים שלא היה שבע גדול אלא במצרים. ועדין אינו מדוקדק למאי כתיב בארץ מצרים. ונראה דבא"י על כן לא גדל גם בשנה שביעית תבואה דאי גדלה לא היה רעב בשמינית, שהרי תבואה נאספת בסוף השנה על להבא, אלא לא גדל גם בשנה שביעית, מה שאין כן במצרים היה שבע רב בכל שבע שנים. אבל יוסף היה לוקח התבואה. והירקות נאכלו, משום הכי בבוא השמינית לא היו ירקות שהרי המה נרקבים ותבואה נלקח לאוצר המלך. משום הכי הרגישו מיד ברעב. משום הכי כתיב דשבע שני השבע לא היה כי אם במצרים ולא בא"י.

פרק מא, נד

נד וְתַחֲלִינָה שְׁבַע שָׁנֵי הָרֶעֶב לְבֹא פֶּאֶשֶׁר אָמַר יוֹסֵף וַיְהִי רָעַב בְּכָל-הָאֲרָצוֹת וּבְכָל-אֶרֶץ מִצְרַיִם הָיָה לֶחֶם:

כאשר אמר יוסף. הכינו עצמם לשבע שני רעב. אף על גב שלא ראו הרעב אלא בשנה שהמה עומדים מכל מקום כבר היה ידוע מאמר יוסף והיה מאומת אצלם בלא ספק כי כן יהיה.

ויהי רעב בכל הארצות. כבר ביארנו שהיה רעב של בצורת מקצתן רעבים מקצתן שבעים, והיינו כי תבואה ולחם לא היו, אבל גדל מיני מאכלים גרועים, והיה המון העם יכולים לאכול בדוחק, כמו חרובין, כדאיתא בויקרא רבה פי"ג ול"ה צריך יהודאי לחרובא עבדי תתובא. ובשבת (לג,ב) איתא דרשב"י ור' אלעזר בנו ניזונו בדוחק בחרובין. אבל לעשירים שלא יכלו

להיות ניזון כי אם בלחם היו רעבין. וזהו שמסיים בפסוק אבל. **בכל ארץ מצרים היה לחם.** ואם כן אפילו בשעה שהיה עוד הרעב של בצורת כאשר יבואר בסמוך. היה בהיפך עשירים שבעין ועניים רעבין שלא גדל שום דבר ותבואה היה ביוקר.

פרק מא, נה

נה וְתִרְעַב כָּל-אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְעַק הָעָם אֶל-פְּרֹעֶה לֵאמֹר פְּרֹעֶה לְכָל-מִצְרַיִם לְכוּ אֶל-יוֹסֵף אֲשֶׁר-יֹאמַר לְכֶם תַּעֲשׂוּ:

ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם וגו' ויאמר פרעה לכל מצרים. שנוי שלש לשונות בזה כל ארץ מצרים שהכונה האנשים והעם ולכל מצרים. וגם מהו אשר יאמר לכם תעשו. ועוד לא נזכר פתיחת האוצרות עד שנזכר עוד הפעם והרעב היה וגו' וא"כ מה זה אמר יוסף. ופירש רש"י בשם המדרש ידוע. אבל לפי הפשט האי ותרעב וגו' עוד לא היה אלא בצורת, והעשירים עוד היה להם תבואה משנים שעברו שהטמינו מיוסף ואנשיו או בסיבה אחרת. אבל העניים היו רעבין. והעם היינו אנשי חיל, כמה שכתבתי לעיל פסוק מ' ובספר שמות ראש פרשת (יד,ו) בשלח ובכמה מקומות. ודרך המלוכה בשעה שבני חיל יש להם עבודת המלוכה ניזונים מאוצרות המלך אבל בשעת מנוחה ואין עושים כלל. המה מפוזרים בארץ וניזונים ומתפרנסים בבתי עם הארץ. וכאשר הרגישו בעלי הארץ ביוקר ורעב של בצורת, הייתה עינם צרה לזון את העם היינו אנשי חיל. ויצעקו לפרעה שהרי המה עמו ותופשי מלחמתו בעת הצורך. **ויאמר פרעה לכל מצרים.** בין לבעלי הבתים שלא היה להם לצעוק כל כך ומכל מקום המלך ידע בצרתם. בין להעם שצעקו.

לכו אל יוסף אשר יאמר וגו'. ולבעלי הבתים הייתה האמירה כדרך בני אברהם יצחק ויעקב לעשות אופנים בעת בצורת שיגיע גם לדלי העם לחם צר. ולהעם הייתה האמירה להמציא מלאכה ועבודה לפניהם כמו לשמירת המדינה מרציחה וכדומה, שמצוי הרבה בעת בצורת, ובזה היו ניזונים מאוצר המלך. וכל זה נוגע לתכלית המכוון שעל ידי זה חקר ודרש יפה ביאת אחיו.

פרק מא, נו

נו וְהִרְעַב הָיָה עַל כָּל-פְּנֵי הָאֶרֶץ וַיִּפְתַּח יוֹסֵף אֶת-כָּל-אֲשֶׁר בָּהֶם וַיִּשְׁבֶּר לְמִצְרַיִם וַיַּחֲזֵק הָרָעַב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם:

על פני כל הארץ שנהיה רעב של מהומה וכליה, שלא היה מקום לקנות תבואה מסוחרים וכתוב פני הארץ בכל המדינה, לא רק בכרך של מצרים. **ויפתח יוסף את כל אשר בהם,** באוצרות שהיו למלך בכל עיר ועיר, ונמכר ע"י פקידי יוסף על זה. **וישבר למצרים** איזה משך ימים. **ויחזק הרעב בארץ מצרים** שלא הצליחו אותם האוצרות להספיק כפי הצורך, וכלו מיד, ונתחזק הרעב עוד פעם, על כן

פרק מא, נז

נז וְכַל-הָאָרֶץ בָּאוּ מִצְרִימָה לְשֹׁבֵר אֶל-יוֹסֵף כִּי-חֲזַק הָרָעַב בְּכָל-הָאָרֶץ:

וכל הארץ באו מצרימה. לכרך של מצרים.

לשבר אל יוסף. שם היה יוסף בעצמו המשביר וכל זה היה בהשגחה פרטית לתכלית המכוון שתהיה מארה באוצרות העיירות ורב ברכות ביד איש אמונים זה יוסף כדי שיהיו האחים באים לקנות בר מיד יוסף עצמו.

פרק מב

פרק מב, א

א וַיָּרָא יַעֲקֹב כִּי יֵשׁ-שָׂבֶר בְּמִצְרַיִם וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו לְמָה תִּתְרָאוּ:

וירא יעקב. היינו ששמע וכתוב וירא היינו על פי חקירה ודרישה הבין דבר שהיה עדיין בלי פרסום כל כך ופירוש וירא על ראיית השכל מצוי בפסוק.

למה תתראו. הוא שורש המתהפך בבנין התפעל הדומה בהוראתו לבנין נפעל (כמו ונברכו והתברכו) וכמו ויאנש (שמואל ב' י"ב ט"ו) פירושו יצא מגדר אנושי מרוב חלי. וכן כאן גער בבניו למה אינם רואים עצה לשבור את הרעבון.

פרק מב, ב

ב וַיֹּאמֶר הִנֵּה שְׁמַעְתִּי כִּי יֵשׁ-שָׂבֶר בְּמִצְרַיִם רְדוּ-שָׂמָּה וְשִׁבְרוּ-לָנוּ מִשָּׂם וְנַחֲיָה וְלֹא נָמוֹת:

כי יש שבר. היינו תבואה דירקות ושאר דברים אשר המון העם יכולים לאכול היה בא"י. אבל יעקב ובניו לא היו יכולים לחיות בכך.

ונחיה ולא נמות. כבר ביארנו כמה פעמים דשורש חי משמעו כמה פעמים חיים ולא מות. וכמה פעמים חיים שמחים בלי עצבון ושפלות. ומובן לפי העניין. ובאשר היה לעולם ביתו של יעקב מתפרנס ברווחה והיה אפשר להבין שאמר יעקב להביא תבואה כדי שיהא ריוח בביתו כמו שהמה רגילים. על כן פירש יעקב דזה אי אפשר דאסור להתעדן בשעת רעבון והמדינה בצער. אלא על כל פנים נחיה ולא נמות כפי הרגילות שלנו שאי אפשר לחיות בלי לחם ובר.

פרק מב, ג

ג וַיֵּרְדוּ אֲחֵי-יוֹסֵף עֲשָׂרָה לְשֹׁבֵר בָּר מִמִּצְרַיִם:

וירדו אחי יוסף עשרה. הודיע הכתוב שעתה נתקיים החלום הראשון של יוסף שחלם שאלומותיהם ישתחוו לאלומתו. ואז לא היה בנימין עמם בצאן שהיה עוד צעיר לימים ומשום הכי היה שירדו אחי יוסף עשרה לשבור בר.

ואת בנימין וגו'. כי לא היה בכלל החלום על כן הוסב דעת יעקב לבלי שלחו.

פרק מב, ה

ה וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְשֹׁבֵר בְּתוֹךְ הַבָּאִים כִּי-הָיָה הָרָעֵב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן:

לשבור בתוך הבאים. אף על גב שבדרך היו בפני עצמם לא בחברת בני כנען מכל מקום בבואם למצרים היו בתוך הבאים וזה בא לרמז לדורות כי כל המלכיות שישראל משועבדים ונכנעים בבואם לגלות בקרבם. אין בני יחידים ומצוינים בזה, אלא אותה המלכות שולטת על הרבה ארצות וישראל המה בתוך הבאים. משום הכי כתיב כאן בני ישראל ולא בני יעקב, כדי לרמז על העתיד שאומה הישראלית נקראים בני ישראל.

כי היה הרעב בארץ כנען. משום הכי היו בתוך הבאים כי לא המה לבדם היו חסרי לחם אלא בכל ארץ כנען היה הרעב ולא היה לחם והיו העשירים והמפונקים רעבים.

פרק מב, ו

ו יוֹסֵף הוּא הַשְּׁלִיט עַל-הָאָרֶץ הוּא הַמְּשַׁבֵּיר לְכָל-עַם הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ אָחִי יוֹסֵף וַיִּשְׁתַּחֲוּ-לוֹ אַפְּיִם אֲרֻצָּה:

הוא השליט. הוא המשביר. שני ענינים נפרדים עשה בעצמו שהיה שליט ומושל. ובכל זאת היה בעצמו עומד ומוכר תבואה. ועל ידי זה נעשה שמבואר בפרשה, דאי היה חסר אחד לא הגיע העניין בשלימות. כמובן מכל הספור.

פרק מב, ז

ז וַיֵּרָא יוֹסֵף אֶת-אָחִיו וַיִּכְרַם וַיִּתְנַכַּר אֲלֵיהֶם וַיְדַבֵּר אֲתָם קְשׁוֹת וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֵאֵין בָּאתֶם וַיֹּאמְרוּ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן לְשֹׁבֵר-אֶכָּל:

וידבר אתם קשות. ומפרש ה**פסוק** מהו קשות.

ויאמר אלהם מאין באתם. זה השאלה משונה היא מן הראוי. דמי ששואל לחברו מאין הוא שואל אותו מאין אתה. וממילא דמשם בא. אבל השאלה מאין באתם משמע שיודע שהמה מארץ כנען שבאמת ניכרים כל בני מדינה במלבושיהם ובלשונום, אלא מכל מקום שואל מאין באתם כמו שיודע בברור שאינם באים מביתם אלא מאיזה מקום אחר, וממילא לא באו לשבור אוכל.

והמה השיבו. **מארץ כנען.** היינו מבתינו וממילא הננו באים **לשבר אכל.** ולא כמו שחושב השליט. ובזה מובן יתור דבריהם לשבר אכל מה שלא שאל מהם על מה באו. ולדברינו מובן שהשאלה באה להם כחרבות לגוף. ובעל כורחם השיבו כפי תכלית ביאתם.

פרק מב, ח

ח וַיִּכְרַם יוֹסֵף אֶת-אָחִיו וְהֵם לֹא הִפְרָהוּ:

הם לא הכירוהו. אחרי דברים הללו הבין יוסף בברור אשר הם לא הכירוהו. אבל עד כה היה ירא יוסף לגזור עליהם שהמה מרגלים בפירוש שמא עוד יכירוהו. אבל עתה שהחל לדבר אתם קשות והמה השיבוהו, נתברר לו שהמה לא הכירוהו.

פרק מב, ט

ט וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֶת הַחֲלֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מְרַגְלִים אַתֶּם לָרְאוֹת אֶת-עֲרֹנוֹת הָאָרֶץ בְּאַתְּמֶם:

את החלומות. שני החלומות. והודיע הכתוב שלא מחמת נקימה ח"ו התהלך עמם בעקשות כזאת, אלא משום שנזכר החלומות שהוא כעין נבואה שהרי החלום הראשון כבר נתקיים וא"כ עליו לראות שיקוים גם השני ואם לא יעשה כן יהיה כמו כובש את נבואתו על כן ביקש סיבה שיגיע לזה.

מרגלים אתם. תמיד עסקיכם להיות מרגלים ממדינה למדינה. וזה בעצמו חטא אפילו לא היו באים לרגל וללחום. אבל עוד אמר **לראות את ערות הארץ באתם.** גם עתה לא באתם בשביל בר אלא לראות איך ללחום בשם בני כנען.

פרק מב, י

י וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לֹא אַדְנִי וְעַבְדֶּיךָ בָּאוּ לְשֹׁבֵר-אֶכֶל: לֹא אַדְנִי. על שני הדברים.

ועבדיך באו לשבר אכל. עתה באנו לתכלית זה. ועל טענה הראשונה שאנחנו מרגלים השיבו בחינה והוכחה שאי אפשר להיות כן. וממילא אין מקום לחשדם שמא באו לראות את ערות הארץ יותר משאר אנשים.

פרק מב, יא

יא כָּלֵנוּ בְנֵי אִישׁ-אֶחָד נָחֲנוּ פְּנִים אֲנַחְנוּ לֹא-הָיוּ עַבְדֶּיךָ מְרַגְלִים:

כלנו בני איש אחד נחנו. והאיך אפשר להיות שאב אחד לעשרה בנים יניח את כולם להיות נפרדים תמיד ממנו. שנית. **כנים אנחנו.** אין הפירוש אנשים כשרים ואמתים כאשר יבואר להלן **פסוק** י"ט. אלא הוא מלשון כן צדקה לחיים. דמשמעו בסיס ומקום בטוח כך מי שיש לו אחוזה בארץ ואשה ובנים מיקרי כני שהוא מיוסד במקומו. וכך אמרו הנה אנחנו כנים ביסוד נחלה אשה ובנים ואין דרך לאיש כזה להיות מרגל ונודד בארץ. שזה העסק אינו אלא באנשים ריקים שבגפם יוצאים ובאים ואין להם דבר למושכם לשבת בית. על כן תדע ובחנת **שלא היו עבדיך מרגלים** מעולם לא היינו במדה זו.

פרק מב, יב

יב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לֹא כִּי-עֲרֹנוֹת הָאָרֶץ בְּאַתְּמֶם לָרְאוֹת:

לא כי ערות וגו'. הן הראיתם לדעת הוכחה טובה שאינכם מרגלים קבועים תמיד אבל עדיין אני אומר כי בשעה זו באתם לראות ערות הארץ. ועל שעה זו אין הוכחה כלל. שהרי הרעב גבר בארץ ועל פת לחם יפשע גבר לצאת ממדה הראויה לו. וא"כ באתם מכח מדינתכם לראות ערות הארץ וללחום אח"כ.

פרק מב, יג

יג וַיֹּאמְרוּ שְׁנַיִם עֶשְׂרֵי עֲבָדֶיךָ אַחִים אֲנַחְנוּ בְּנֵי אִישׁ-אֶחָד בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנֵּה הִקְטַן אֶת-אֲבִינוּ הַיּוֹם וְהָאֶחָד אֵינָנוּ:

בארץ כנען. הוסיפו להוכיח כי גם זה החשד אי אפשר. א' שאנו מבני כנען הסמוכה למצרים. ואם היה בדעת מלכי ארץ כנען ללחום עם מצרים. לא היו צריכים לשלוח לראות ערות הארץ. **והנה הקטן וגו'.** הוכחה שניה שהרי הקטן שמה ואפשר לשלוח ולחקור ממנו אם אינם מחוסרים בר אנחנו.

והאחד איננו. הוכחה שלישית. כי באשר אחינו האחד איננו עמנו ואפשר שהוא במצרים. והאיך נלחם פה, ויהי הוא בסכנת מות על ידינו.

פרק מב, יד

יד וַיֹּאמֶר אֶלְהֵם יוֹסֵף הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵכֶם לֵאמֹר מְרַגְלִים אַתֶּם:

הוא אשר וגו' מרגלים אתם. מעתה חזר לטענה ראשונה שאתם מרגלים בקביעות. ובטל טענה הראשונה שאתם בני אב אחד ואיך היה מניח כולם להפרד ממנו. שהרי עוד נשאר אצלו בן אחד וטענה שניה אינה מבוררת כי באמת כנים המה. ועוד הוכחה שמרגלים אתם. ממה שהאחד איננו. דמסתמא נפל ביד בהיותו מרגל גם הוא. ולא נשאר אלא העצה רק לחקור מהאח הקטן. א"כ בזאת וגו'.

פרק מב, טו

טו בְּזֹאת תִּבְחָנוּ חַי פְּרַעַה אִם-תִּצְאוּ מִזֶּה כִּי אִם-בָּבוֹא אַחֲיֵכֶם הִקְטַן הַנָּה:

חי פרעה אם תצאו מזה. כלומר שלא תצאו מזה. וכך היה מנהג שבועה. תוס' שבת (טז, ב).

פרק מב, יט

יט אִם-כְּנִיִּים אַתֶּם אַחֲיֵכֶם אֶחָד יֵאָסֵר בְּבֵית מִשְׁמָרְכֶם וְאַתֶּם לְכוּ הִבִּיאוּ שָׂבֵר וְעֵבוֹן בְּתֵיכֶם:

אם כנים אתם. לפירש רש"י (פסוק, יא) כנים מלשון אמתים. הכי מיבעי את האלהים אני ירא אחיכם אחד וגו' ואם כנים אתם את אחיכם הקטן וגו' ולא דמי להא דלהלן ל"ג בזאת אדע כי כנים אתם אחיכם האחד הניחו אתי וגו' דהתם בספור האחים שלא הודיעו שהושיב מתחלה את כולם במשמר אלא שאמר האדון בזאת אדע כי כנים אתם, כי אחיכם האחד יניח למשכון עד שיביאו את הקטן. וא"כ היה נושא המאמר אחיכם האחד הניחו אתי. והוא הבחינה. ובדרך

אגב אמר ואת רעבון בתיכם קחו ולכו. וא"כ יפה שייך לשון אם כנים אתם לכל סדר הדבור. אבל כאן שמתחלה צוה שישבו כולם ואחד ילך ויביא את בנימין, ואח"כ חמל עליהם והפך העניין. א"כ נושא העניין הוא ואתם לכו הביאו וגו' לזה לא שייך לבחינה אם כנים אתם. אלא כמה שכתבתי דכנים משמעו אנשים בעלי בתים בטף ונשים. וכך אמר יוסף שהוא ירא מן האלהים, ושמא באמת כנים אתם שיש לכם טף ונשים וא"כ מה יעשו המה ברעב. על כן אחיכם אחד וגו'.

פרק מב, כ

כ וְאֶת-אֲחֵיכֶם הִקְטַן תְּבִיאוּ אֵלַי וַיֹּאמְרוּ דְבָרֵיכֶם וְלֹא תִמּוּתוּ וַיַּעֲשׂוּ-כֵן:

ויעשו כן. לא נתבאר מה עשו בזה. ופשוט שהכינו עצמם לכך לבחור אחד מהם אבל להלן מבואר שיוסף לקח מהם את שמעון וא"כ מה עשו. אבל העניין, שבאמת לא היו רשאים לבחור אחד, וכדתנן בתרומות פ"ח, יב וכן נשים וכו' והביאו הר"ש ברייתא בירושלמי סיעת בני אדם שמהלכין בדרך ופגע בהם כושים וא"ל תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו וא"ל נהרוג את כולכם כולם יהרגו ואל ימסרו לו נפש אחת מישראל. ייחד להם אחד כגון שבע בן בכרי ימסרו להם ואל יהרגו כולם. והיינו באופן שבסיבה שלו נעשה כך כמו שבע בן בכרי. וא"כ כך עניין הכתובים שלפנינו דהחלו להתעסק בזה את מי למסור וזהו ויעשו כן. ובאשר דשבי כולהו איתנהו ביה חרב ורעב כדאיתא בבבא בתרא פ"א (ח,ב). והיה הדבר קשה בעיניהם. והנה.

פרק מב, כא

כא וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל-אָחִיו אָבֵל אֲשֶׁמִים אֲנַחְנוּ עַל-אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְּנוּ אֲלֵינוּ וְלֹא שָׁמְעֵנוּ עַל-כֵּן בָּאָה אֲלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת:

ויאמרו איש אל אחיו. הן המה שנים דסתם הכתוב לעיל ל"ז י"ט. שהיו עיקר בעסק המכירה. **אבל אשמים אנחנו וגו'.** הראו לדעת שהם עיקר המסבבים צרה זו, דעיקר המכירה שליוסף לא היה בעול, שראוי היה לכך. אבל האכזריות של הקשחת הלב מהתחננו אלינו הוא נחשב לאון. וכמו שנחשב לחטא ליעקב אבינו צעקת עשו כדאיתא בבראשית רבה (ד,ז) אף על גב שבעיקר העניין לא היה חטא. כך חשבו אחים הללו. וא"כ עיקר אשמה עליהם לבד. שרק המה התאכזרו עליו וכל האחים אף על גב שהסכימו לעיקר המעשה מכל מקום לא יכלו לסבול צערו. כמה שכתבתי לעיל (לז,כה). והיה דברת האחים האלה בהתודותם לאמר **כי על כן באה אלינו הצרה הזאת** דייקא אלינו שנים, אנחנו ולא לכולם, וא"כ אין ספק למי למסור אלא באחד משנינו. ובזה היה אפשר שישבו שניהם. ושמונה יובילו תבואה.

פרק מב, כב

כב וַיַּעַן רְאוּבֵן אֶתֶם לֵאמֹר הֲלוֹא אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם לֵאמֹר אֶל-תִּחַטְּאוּ בַיָּלֶד וְלֹא שָׁמַעְתֶּם וְגַם-דָּמוֹ הִנֵּה נִדְרָשׁ:

יען ראובן וגו'. טועים אתם בדבר כי האשמה על כולנו בשוה.
הלא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד. העברתם הדין והיושר מעליו כי ילד הוא ואינו עושה ומדבר ברוע לב אלא מעשה ילדות הוא.
וגם דמו הנה נדרש. לא עון המכירה לבד שזה היה ראוי לכך אם לא היה מצד ילדות. אבל אפשר שנהרג או מת מרוב צרות ולא היה חייב מיתה ונדרש דמו מכולנו שאנחנו כולנו חייבים בדבר ואם כן אין לנו לבחור אחד או שנים ממנו. והיו דברי האחים הצדיקים כמה שכתבתי התוספות בבא בתרא (כב, א) ד"ה אנא ענישתיה שכל אחד היה מתאונן שהוא חייב בדבר.

פרק מב, כד

כד ויסב מעליהם ויבך וישב אלהם וידבר אלהם ויקח מאתם את שמעון ויאסר אתו לעיניהם:

ויבך. מרוב חמלה. אבל לא היה יכול להתודע שהרי עדיין לא נתקיים החלום השני שהוא כמו נבואה ועליו להקימו שלא יהיה בכלל נביא שוויתר על דברי עצמו. כדאיתא בסנהדרין פרק הנחנקין שחייב מיתה בידי שמים.

וידבר אליהם. שיתנו בידו אחד מהם. והמה לא רצו כדבר ראובן על כן ויקח הוא מאתם את שמעון ויאסר אתו לעיניהם. שלם להם במדה. שראו את שמעון מתאכזר עליו ולא מיחו בידו. אף על גב שלא יכלו לסבול, כך ראו בעיניהם שמאסרים את שמעון ואינם יכולים למחות. ולפי דברינו מבואר מאין ידע יוסף כי שמעון הוא החייב בדינו, והרי הא שדברו איש אל אחיו בדותן לא שמע יוסף אז אלא ידע הכל מהתודותם כאן. ובבראשית רבה פ' (פד, טז) יש באופן אחר וכפירש"י.

פרק מב, כה

כה ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר ולהשיב כספיהם איש אל-שקו ולתת להם צדה לדָרֹך ויעש להם כן:

וימלאו את כליהם בר ולהשיב כספיהם וגו'. שנוי לשון כאן וגם בסוף הפסוק כתב בלשון יחיד ויעש להן כן. ולא ויעשו. והענין דבנתינת בר צוה יוסף למשרתי האוצר הרבים. אבל השבת הכסף והצידה שהיה בזה דבר סוד. ומשונה מכל לוקחי תבואה. על כן לא צוה אלא לאשר על ביתו ואיש סודו. אמר שיראה שיהיה נעשה כן בלי שיבינו העושים כי הוא מדעת יוסף. על כן לא צוה בפה מלא אלא אמר לאיש סודו שיהיה נעשה כן. ויעש זה האיש כן.

פרק מב, כז

כז ויפתח האֶחָד את-שקו לתת מקפוא לחמרו במלון ויֵרָא את-כֶּסֶפוֹ וְהִנֵּה-הוּא בְּפִי אִמְתַּחְתּוֹ:

את שקו וגו'. דרך לוקחי תבואה הרבים היו בשקים. וכסבור היה יוסף שגם האחים יקחו בשקים. על כן אמר להשיב כספיהם איש אל שקו בשעה שיתנו התבואה בהם. אבל באמת אחי יוסף היה להם אמתחות לתבואה והוא חשוב משקים והאמתחות עם התבואה נתנו לשקים שגדולים מהאמתחות ועל האמתחות נתנו עוד מספוא וא"כ לא יו השקים ביד מודדי התבואה כלל אלא האמתחות וכשבא האחד לפתוח את השק להוציא המספוא שלמעלה מהאמתחת ראה את הכסף בפי אמתחתו.

פרק מב, כח

כח ויאמר אל-אחיו הושב פספי וגם הנה באמתחתי ויצא לבם ויחרדו איש אל-אחיו לאמר מה-זאת עשה אלהים לנו:

וגם הנה באמתחתי. אם היה בשק לא חשש שמודדי התבואה הניחו לשם שהרי לא היו השקים בידם אבל הנה הוא בפי אמתחתי הרי הם הניחו לשם להתעולל במ.

פרק מב, כט

כט ויבאו אל-יעקב אביהם ארצה כנען ויגידו לו את כל-הקרת אתם לאמר:
ויבאו אל יעקב אביהם. עיקר ביאה היה לאביהם. וגם בשביל שהיא ארצה כנען. ועיין להלן מ"ה כ"ה.

פרק מב, ל

ל דבר האיש אדני הארץ אתנו קשות ויתן אתנו כמרגלים את-הארץ:
למרגלים את הארץ. לא פירשו חשד השני אלא הראשון באשר לבסוף תקע עצמו לזה החשד.

פרק מב, לא

לא ונאמר אליו פנים אנחנו לא היינו מרגלים:
כנים אנחנו. בעלי נכסים ובנים מעולם לא היינו מרגלים כמו שביארנו לעיל. שבזה הוכיחו אמיתת הדבר. ועוד הוכיחו במה שכולם בני אב אחד. אבל הוכחה זו נסתרה אח"כ ממה שאמרו שהאחד עם אבינו היום. והמה הוצרכו לגלות לאביהם דבריהם אלה לצורך העניין על כן הזכירו הוכחה זו.

פרק מב, לב

לב שנים-עשר אנחנו אחים בני אבינו האחד איננו והקטן היום את-אבינו בארץ כנען:
שנים עשר וגו'. כל זה הטענה אינו עניין לחשד מרגלים אלא לחשד לראות את ערות הארץ באתם. וגם זה אינה טענה אלא לפי ידיעתם שהאחד איננו אינו מת, כמה שכתבתי לעיל י"ג.

אבל יעקב כסבור שמת אינה טענה כלל וא"כ כל הדברים האלה לא היו נוגעים להוכחה ורק כמדברי יתר שבא מחמת זה לבקשת בנימין. והיינו שרגז יעקב על בניו **על זה** להלן למה הרעתם וגו' באשר שלא ראה צורך באלו הדברים.

פרק מב, לג

לג וַיֹּאמֶר אֲלֵינוּ הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ בְּזֹאת אָדַע כִּי כְנִים אַתֶּם אַחֲיֵכֶם הָאֶחָד הִנִּיחוּ אֶתִּי וְאֶת-רַעְבוֹן בְּתֵיכֶם קָחוּ וְלָכוּ:

כי כנים אתם. בעלי נכסים ובנים. לא כמו שאתם סבורים שאשלח אני לשם לראות. אלא בזאת אדע וגו'.

אחיכם האחד. אף על גב שהוא אמר אחיכם אחד. מי שהוא מכם. מכל מקום אחר שהוא בעצמו לקח את שמעון הרי הוא כמו שאמר מתחלה כך.

פרק מב, לד

לד וְהִבִּיאוּ אֶת-אֲחֵיכֶם הַקָּטָן אֵלַי וְאֲדַעָה כִּי לֹא מְרַגְלִים אַתֶּם כִּי כְנִים אַתֶּם אֶת-אֲחֵיכֶם אֲתוּן לָכֶם וְאֶת-הָאָרֶץ תִּסְחָרוּ:

כי לא מרגלים אתם כי כנים אתם. אחקור גם על שני הדברים. והנפקא מינה בחקירות שני הדברים פירש להם. **את אחיכם אתן לכם.** אם אמצא שאיכם מרגלים אפילו אין אתם כנים מכל מקום אין לי עליכם ואתן לכם אחיכם אבל לא ארצה שתסחרו את הארץ, דמי יודע סופן של בני אדם שאין להם יסוד בחיים. אבל אם כנים אתם אזי **ואת הארץ תסחרו.**

פרק מב, לה

לה וַיְהִי הֵם מְרִיקִים שְׂקֵיהֶם וְהִנֵּה-אִישׁ צָרוּר-כֶּסֶף בָּשָׂקוֹ וַיֵּרְאוּ אֶת-צָרוּרֹת כֶּסֶפֵיהֶם הֵמָּה וַאֲבִיהֶם וַיֵּירְאוּ:

הם מריקים שקיהם. בבואם לביתם לא הוציאו התבואה ביד אלא הפכו השקים מלמטה ויצאה כל התבואה שבאמתחת לארץ. והנה מצאו הכסף **גם כן**. ולא נודע אם היה מונח הכסף באמתחת או בשק. משום הכי כתיב שעל כל פנים זה ברור שהיה צרור כספו בשקו אבל מכל מקום ראו וייראו. שהבינו מאחד כי כולם כן הוא שהונח הכסף בכונה באמתחת.

פרק מב, לו

לו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אֶתִּי שְׂכַלְתֶּם יוֹסֵף אֵינְנוּ וְשִׁמְעוֹן אֵינְנוּ וְאֶת-בְּנֵימִן תִּקְחוּ עָלַי הִיוּ כְלָנָה:

אתי שכלתם. מבואר שחשדם שהם נגעו בידיהם ביוסף ובשמעון כפירוש רש"י.

עלי היו כלנה. דבר בפני עצמו בלשון נסתר. כל בני עלי היו לצערי ולמרר את חיי. במה שמתקוטטים עד שהורגים לבסוף זה את זה.

פרק מב, לז

לז וַיֹּאמֶר רְאוּבֵן אֶל-אָבִיו לֵאמֹר אֶת-שְׁנֵי בְנֵי תַמְיֵת אִם-לֹא אֲבִיאָנּוּ אֵלֶיךָ תִּנְהַ אֶתוֹ עַל-יְדֵי וְאָנִי אֲשִׁיבֶנּוּ אֵלֶיךָ:

ויאמר ראובן וגו'. הוא בטח יותר מכל האחים. באשר ידע בנפשו כי אין עליו חטא מכירת יוסף ואין עליו עונש בידי שמים. אלא כשהוא עמהם אז בהדי הוצא לקי כרבא כדאיתא פרק החובל (ב"ק צב,א). אבל כאשר יהי המשא רק עליו לא תגיע לו צרה מיוחדת. וזהו באמת עצה טובה שיוסף לא היה מצער לראובן כלל. אבל יעקב לא ידע מזה.

את שני בני תמית וגו'. זהו הבטחה ליעקב לפי שסבר שהאחים חייבים בדבר שמעון גם כן וא"כ מסתמא ראובן הגדול שבכולם ידו בזה. על זה אמר כי את שני בני תמית אם יד תגע בבנימין.

תנה אתו על ידי. בבבא בתרא (קעג,ב) אמרו על זה שהוא כמו ערב קבלן. ואין הפירוש שערב להעמיד את בנימין בעצמו, שהרי עליו היה לזה או שואל, אלא על חשש שחש יעקב עוד פן יקרנו אסון. היינו עונש בידי שמים דבמקום סכנה השטן מקטרג והדרך בחזקת סכנה. על זה היה ראובן מבטיח עוד שיהיה ערב לפרוע חובות של בנימין בדין שמים. כענין נתתי כפרך מצרים (ישע' מג,ג). והלוה מן המקום "ה כלוה מן האדם כדתנן באבות (פ"ג, טז) וזהו ענין ערבות. והיינו דאמר תנה אותו על ידי שלא יניח אף ליגע בו לגבות ממנו. לא רק שיקבל עליו עונש מיתה אם יהיה הדין נותן כך. דזה מיקרי אין ללוה במה לשלם והערב חייב. אלא אפילו עונש קל של יסורים וכדומה שבנימין יכול לפרוע בעצמו לא יניח ראובן כערב קבלן. נמצא הבטיח ראובן גם מחשד עצמם גם מחשש אסון הדרך בדין שמים.

פרק מב, לח

לח וַיֹּאמֶר לֹא-יֵרֵד בְּנֵי עַמְכֶם כִּי-אֶחָיו מֵת וְהוּא לְבָדוּ נִשְׂאָר וְקִרְאָהוּ אֶסּוֹן בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכּוּ-בָּהּ וְהוֹרְדְתֶם אֶת-שִׁיבְתִי בְּיָגוֹן שְׂאוּלָה:

לא ירד בני עמכם. אפשר הייתי מניחו בדרך אחר ע"י ערבות זו של ראובן אבל עמכם למצרים לא ירד.

והוא לבדו נשאר. עיין מה שכתבתי להלן מ"ד י"ט.

בדרך אשר תלכו בה. שהדרך מסוכן בעלילות השלטון ועבדיו ולזה לא מהני ערבות ראובן שהרי כולם בסכנה מאנשים בעלי בחירה רעה. דלזה לא מועיל כופר כמו בדין שמים וקשה להציל כמו שכתבתי לעיל ל"ז י"ג. א"כ הוא בסכנת אסון ביותר.

ביגון שאולה. בתוך היגון אמות ולא כמו שאמר ביוסף כי ארד אל בני אבל שאולה דמשמעו שיהא נוהג אבילות עליו עד שיגיע זמן מותו אבל לא אמר שימות בלא עתו אבל אם עוד לא אראה את בנימין ארד אל בני ביגון בתוך היגון **שאולה** למות מהר והיינו שאמר יהודה ליוסף והיה כראותו כי אין הנער ומת כאשר יבואר במקומו בס"ד.

העוד לכם אח. אינו ה"א השאלה כמו בפסוק העוד אביכם חי. היש לכם אח. אלא הוא ה"א הידיעה פירוש למאי הגדתם הדבר אשר עוד לכם אח.

פרק מג, ז

ז וַיֹּאמְרוּ שְׂאוּל שְׂאֵל-הָאִישׁ לָנוּ וּלְמוֹלְדֹתֵינוּ לֵאמֹר הָעוֹד אֲבִיכֶם חַי הֲיֵשׁ לָכֶם אָח וְנִגְדְּ-לוֹ עַל-פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַיְדוּעַ נִדְעַ כִּי יֹאמֵר הוֹרִידוּ אֶת-אֲחֵיכֶם:

שאוּל שאל האיש וגו'. השיבו כי גם בלי תשובה בהשפטם לפני המושל היו מודיעים לו הדבר. באשר מלבד אשר נשפט עמנו בדברים קשים עוד שאלנו דברי אהבה וכן. העוד אביכם חי וגו' ועל זו השאלה ראוי להשיב האמת כל עוד שאין לשער שיש דברים בגו. וזהו דבריהם ונגד לו **על פי הדברים האלה.** שהם נוחים וטובים לשמוע.

פרק מג, ח

ח וַיֹּאמֶר יְהוֹדָה אֶל-יִשְׂרָאֵל אָבִיו שְׁלַחַה הַנִּעַר אֶתִּי וְנִקְוָמָה וְנִלְכָּה וְנַחֲתָה וְלֹא נָמוֹת גַּם-אֲנַחְנוּ גַם-אֶתָּה גַם-טַפְּנוּ:

אל ישראל אביו. פירוש הפסוק כאן אל ישראל. שאמר לו בלב נכון שאין לו פחד מכל אופני פחדים באשר הוא בוטח בשם ישראל כי שרית עם אלהים ועם אנשים. **גם אנחנו וגו'.** אתה ירא מבנימין לבד, אבל אם לא נלך הלא כולנו בסכנה גם הוא גם אנחנו.

פרק מג, ט

ט אָנֹכִי אֶעְרַבְנוּ מִיַּדִּי תִבְקָשׁנוּ אִם-לֹא הִבִּיאֲתִיו אֵלַיךָ וְהַצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ וְחִטָּאתִי לָךְ כָּל-הַיָּמִים: אֲנִכִּי אֶעְרַבְנוּ. אין הפירוש ערב להעמידו חי לאביו דזה אינו ערבות אלא השבת מלוה או שאלה, אלא כמה שכתבתי לעיל (מב, לז) הנני ערב על עוונותיו לקבל דין שמים בעת הסכנה תחתיו.

מידי תבקשנו. להצילו מבני אדם. והיינו דאיתא ברבה (צג, א) בני אם ערבת לרעך זה יהודה אנכי אערבנו תקעת לזר כפיך מידי תבקשנו. הרי דשני דברים הן, ערבות על חוב עוונותיו. תקיעת כף על שמירה מעולה.

פרק מג, יא

יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם אִם-כֵּן אֶפּוֹא זֹאת עָשׂוּ קָחוּ מִזְמַרְת הָאָרֶץ בְּכַלְיֶכֶם וְהוֹרִידוּ לְאִישׁ מִנְחָה מְעַט צָרִי וּמְעַט דְּבֶשׂ נִכְאֵת וְלֹט בְּטָנִים וּשְׂקָדִים:

ישראל אביהם. דייק כאן הכתוב אביהם. דלולי שהוא אבי כולם והתגברו רחמיו לא היה שומע ליהודה. ועיין להלן מ"ד כ"ה.

אם כן. שאתם הולכים שהרי הנני מסכים לכם.

קחו מזמרת הארץ וגו'. היה זה מנחה בשם אביהם כמו עבד המקבל פני אדונו. ואפשר דבזה נתקיים החלום השני שהשמש משתחוה לו. וועוד עיין להלן כז, כח.

פרק מג פסוק יב

יב וְכִסְף מְשָׁנָה קָחוּ בְיָדְכֶם וְאֶת-הַכֶּסֶף הַמוֹשֵׁב בְּפִי אִמְתַּחֲתִיכֶם תְּשִׁיבוּ בְיָדְכֶם אוֹלֵי מְשָׁנָה הוּא:

וכסף משנה. ממה דכתיב להלן ט"ו ומשנה כסף לקחו בידם. ולא כתיב עוד את הכסף המושב, מובן דכסף משנה היינו המושב מכבר. ומחיר העתיד. ופירוש קחו בידכם היינו ברשותכם, רק **ואת הכסף המושב וגו' תשיבו בידכם** ממש. הזהירם שלא ימתינו עד שישאלו על זה. אלא בבואם לפני המושל יאחזו בידם גלוי לכל.

פרק מג, יד

יד וְאֵל שְׂדֵי יִתְּנוּ לָכֶם רַחֲמִים לְפָנַי הָאִישׁ וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת-אֲחֵיכֶם אַחֵר וְאֶת-בְּנֵימִין וְאֶנִּי כְּאִשֶׁר שְׁכַלְתִּי שְׁכַלְתִּי:

את אחיכם אחר. לפי פשוטו הוא שמעון כמו שכתב הרמב"ן אבל מה שכתבתי שלא הזכירו בשביל שלא היה רצוי אביו אינו נראה. אלא יש לדקדק עוד לשון ושלח לכם. מהו לכם אלא היה סבור יעקב טעמו של דבר שהניחו את שמעון במאסר ולא אחר משום שהוא אינו נוח בחברתם על כן ראו למסרו ביד המושל בעת מצוא. ואמר כי מעתה יושב במאסר ישוב מדרכו גם הוא ויהי נוח לכם בחברתכם והיה לאיש אחר.

כאשר שכלתי שכלתי. היינו מיוסף כפירוש הראב"ע באשר הוא העיקר. ויותר יש להוסיף, כי ישב יעקב תמיד לעשות מיוסף שני בנים, כמו שעלה בסוף, ובמות יוסף הרי זה שכול משנים.

פרק מג, טו

טו וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת-הַמִּנְחָה הַזֹּאת וּמְשָׁנָה-כֶּסֶף לְקָחוּ בְיָדָם וְאֶת-בְּנֵימִין וַיִּקְמוּ וַיֵּרְדוּ מִצְרָיִם וַיַּעֲמְדוּ לְפָנַי יוֹסֵף:

ומשנה כסף לקחו בידם. היינו לרשותם שלא הוצרכו לאחוז ביד הכסף המושב עד בואם לעמוד לפני יוסף. כמו שכתבתי להלן ונשב אתו בידנו אבל עתה לקחו לרשותם. ומשום הכי כתיב בשנוי ומשנה כסף. ולא כסף משנה להורות שהיו ביחד זה אצל זה, וכעין דאיתא בבבא בתרא (קכד, א) על הפסוק פי שנים ע"ש.

פרק מג, טז

טז וַיֵּרָא יוֹסֵף אֶתָם אֶת-בְּנֵימִין וַיֹּאמֶר לְאִשֶׁר עַל-בֵּיתוֹ הֲבֵא אֶת-הָאֲנָשִׁים הַבְּיָתָה וְטַבַּח טַבַּח וְהָכֵן כִּי אֶתִּי יֹאכְלוּ הָאֲנָשִׁים בְּצִהָרִים:

וטבוח טבח. באשר נצרך לסעודת י"א אנשים חשובים הלא נצרך לטבוח ביחוד בשבילם.

והכן. שארי פרפראות הסעודה כיד המלך.

כי אתי. משום הכי ראוי להאכילם יחד עמדי לפי כבודי.

בצהרים. תרגם אונקלוס ורש"י שירותא. משמעו סעודת הצהרים. והוא נקרא צהרים מחמת רוב בני אדם אוכלין אז. כדאיתא בשבת פ"א (י"א) דזמן סעודה עד חצות אבל יוסף ודאי אכל אחר זה הזמן כדאיתא בפרק ערבי פסחים (פסחים קז,ב) באגריפס המלך שאכל בשלש שעות אחר חצות. אלא שמכל מקום נקרא סעודת הצהרים. זהו דעת תרגום אונקלוס ורש"י. ולפי הפשט הוא כמשמעו בצהרים ממש. ומתחלה יש להבין כי אינו דומה משמעות המאמר אתי יאכלו האנשים. או אם היה האומר כי האנשים יאכלו אתי. דכלל הוא בלשון הקודש דהתיבה הראשונה הוא נושא המאמר ועיקר הכוונה.

(הרחב דבר: כמו בספר מל"א (כ"ח) שאמר מלך ארם לאנשיו אם לשלום יצאו תפשו חיים. ואם למלחמה יצאו חיים תפשו. פירוש אם לשלום יצאו אין צריך לומר שלא יהרגו אותם. אבל היו סבורים לקבלם בסבר פנים יפות על כן אמר תפשו חיים. ואם למלחמה יצאו אין צריך לומר שלא יקבלום בסבר פנים, אבל היו סבורים שיהרגום. על כן אמר כי חיים תפשו. ועיין ספר ויקרא כ"ה יח-ט.)

לכן אם היה יוסף אומר כי האנשים יאכלו אתי. היה במשמע שזה פשוט אשר יוסף יבא ויאכל בזמנו. והודיע הוא שכהיום האנשים יאכלו עמו, וא"כ הוא פשוט שיאכל בזמן הרגלו אלא שכהיום גם המה יאכלו עמו. מה שאין כן כשאומר כי אתי יאכלו האנשים. משמעו להפך, זה פשוט שיאכלו בביתו שהרי הכניסם לביתו ולא ירעיב אותם. ואם היו אוכלים בפני עצמם היו אוכלים כהרגלם בצהרים, והודיע כי אתו יאכלו גם הוא יאכל אז בצהרים, וכל כך היטב אתם ונהג עמם בכבוד עש ששינה הרגלו בשבילם. ועוד עיין להלן כ"ה.

פרק מג, יז

יז ויעש האיש פֶּאֶשֶׁר אָמַר יוֹסֵף וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת-הָאֲנָשִׁים בֵּיתָהּ יוֹסֵף:

ויעש האיש. שצוה לבית המבשלים לטבוח טבח והכן. ואח"כ **ויבא האיש וגו'** והקדים צווי הטביחה והכנה באשר ידע כי כאשר יהיה מכניס אותם לבית יהיה הוא טרוד בהכנסתם ודבור עמם, והרי הכנה רבה לפניו. על כן הקדים צווי הטביחה.

פרק מג, יח

יח וַיִּירָאוּ הָאֲנָשִׁים כִּי הוּבְאוּ בֵּית יוֹסֵף וַיֹּאמְרוּ עַל-דְּבַר הַכֶּסֶף הַשֶּׁבַּב בְּאִמְתַּחַתֵּינוּ בְּתַחֲלָה אֲנַחְנוּ מוּבָאִים לְהַתְגַּלֵּל עָלֵינוּ וּלְהַתְנַפֵּל עָלֵינוּ וְלִקְחַת אֶתְנוּ לְעִבָדִים וְאֶת-חַמְרֵינוּ:

להתגולל עלינו. כתרגום אונקלוס לאתרברבא. וכמו שאדם המתגולל על חברו הרי נשען בעל כורחו על התחתון, כי המנהיג שררה על חברו מיקרי נשען על שירותו, ומנהיג שררה שלא פי

יושר אלא בעלילה מיקרי מתגולל והרי זה לשון שאינו נקיה כדרך הכתוב. באכילה שלא כראוי לכתוב בלשון נשיכה, כלשון הפסוק במיכה (ג,ה) ונשכו בשיניהם וקראו שלום. **ולהתנפל עלינו.** כמו שאחר יושב ברשות הרבים וחברו ניזוק בו ונפל עליו הרי תובע את היושב ברשות הרבים במקום רבים שניזוק ונפל עליו. אבל אם ההולך רואה שאחד יושב ורוצה לעשות עלילה הרי מתנפל מדעתו עליו ותובעו לדין שנפל עליו. כך אם גנבו את הכסף הרי מן הדין לקחת את החמורים בשביל היזק הכסף, שהרי לא ידע שהביאו את הכסף. אבל כאשר באמת לא גנבו ורק הם הניחו את הכסף הרי זה דומה למתנפל על חברו וצועק שנפל עליו ופרשו עוד שבשביל הגניבה מן המושל שדינו להיות עבד כמבואר במעשה הגביע. יתגולל עלינו **ולקחת אתנו לעבדים.** ובשביל היזק מחיר התבואה שיתנפלו עלינו יקחו את חמרינו.

פרק מג, כ

כ וַיֹּאמְרוּ בִּי אֲדֹנָי יְרֵד נִרְדְּנוּ בְּתַחֲלָה לְשָׂבָר-אֶכֶל:

ירד ירדנו בתחלה. רצו להבינו שמבינים שיש כאן ערמה ושהם הניחו הכסף דברו בזה הלשון כי הוא פעם ראשונה שירדו לשבור אכל, ולא ידעו כי יש להזהר היטב ולהראות כמה פעמים הרי הכסף הרי הכסף.

פרק מג, כא

כא וַיְהִי כִּי-בָּאוּ אֶל-הַמְּלוֹן וַנִּפְתָּחָה אֶת-אֲמַתְחַתֵּינוּ וְהִנֵּה כֶּסֶף-אִישׁ בְּפִי אֲמַתְחַתּוֹ כְּסַפְּנוּ בְּמִשְׁקָלוֹ וַנִּשֵּׁב אֹתוֹ בְּיָדֵינוּ:

כי באנו אל המלון. שנו מעט בשביל להשכיל על זה כי יודיעם מהערמה, וסיפרו כי כולם מצאו בפי אמתחת וכולם ראו כי כספנו במשקלו. ואם שלא היה המעשה כן מכל מקום אינו דבר שקר באשר ברור היה אצלם שכמו שהיה עם האחד כך הוא עם כולם. **ונשב אתנו בידנו.** אחזו בידם הרי הכסף.

פרק מג, כב

כב וְכֶסֶף אַחַר הוֹרְדָנוּ בְּיָדֵנוּ לְשָׂבָר-אֶכֶל לֹא יִדְעֵנוּ מִי-שָׁם כְּסַפְּנוּ בְּאֲמַתְחַתֵּינוּ: הוֹרְדָנוּ בִּידָנוּ. היינו שברשותנו בשעת לקיחת התבואה יתנו המחיר.

פרק מג, כג

כג וַיֹּאמֶר שְׁלוֹם לָכֶם אֶל-תִּירְאוּ אֱלֹהֵיכֶם וְאֵלֵהֶיכֶם אָבִיכֶם נָתַן לָכֶם מִטְמוֹן בְּאֲמַתְחַתֵּיכֶם כְּסַפְּכֶם בָּא אֵלַי וַיּוֹצֵא אֱלֹהִים אֶת-שְׁמֵעוֹן: אֱלֹהֵיכֶם וְגו'. כאומר ידענו השגחת אלהיכם מפליא לעשות.

פרק מג, כה

כה וַיְכַיֵּנוּ אֶת-הַמִּנְחָה עַד-בּוֹא יוֹסֵף בְּצִהְרֵימָּה כִּי שָׁמְעוּ כִּי-שָׂם יֹאכְלוּ לֶחֶם:

עד בוא יוסף בצהרים כי שמעו וגו'. זה הטעם הוא על שמייהרו להכין המנחה עד הצהרים, והרי יודיעם שדרכו של יוסף לבא בשלש שעות אחר חצות אבל האיש הודיע להם מדבר יוסף על כן הכינו עד צהרים.

פרק מג, כו

כו וַיָּבֵא יוֹסֵף הַבֵּיתָה וַיְבִיאוּ לוֹ אֶת-הַמִּנְחָה אֲשֶׁר-בָּנְדָם הַבֵּיתָה וַיִּשְׁתַּחֲוּ-לוֹ אַרְצָה:

הביתה. לא בחדר שהם יושבים אלא לפניו ממנו על כן וביאו לו וגו' הייתה לאותו בית שהוא יושב תמיד. והנה לשון אשר בידם מיותר והרי בפסוק הקודם לא כתיב כן. וגם וביאו הא' בדגש. ללמדנו על חוזק הבאה וכל זה מראה שכל אחד השתדל להושיט בידו. ולא אחד או שנים יביאו בשליחות כולם אלא כל אחד בידו ממש להראות חביבות הדבר וכי כל אחד נהנה מזה וכאן נתקיים פתרון החלום והנה תסבינה אלמתיכם. וכמו שכתבתי במקומו.

פרק מג, כז

כז וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר הַשְּׁלוֹם אֲבִיכֶם הַזֶּקֶן אֲשֶׁר אָמַרְתֶּם הַעוֹדְנוּ חִי:

השלום אביכם וגו' העודנו חי. פירוש המפרשים תמוה. חדא דאם כן היה ראוי לומר השלום לאביכם וכבר עמד על זה באבן עזרא ולא יישב אל נכון. וגם מה זו שאלה העודנו חי אחר ששואל אם שלום לו. הרי יודע כי חי הוא. אלא פירוש השלום אביכם הוא כמו השלום זמרי. השלום יהוא מלכים ב' ט' דמשמעו אם אתה שלום עמדי או הנך ברוגז. כך שאלם השלום אביכם. אם אינו בכעס עלי על לקיחת בן זקונים שלו. ועל זה השיבוהו בחכמה **שלום לעבדך** הרי הוא עבדך ואיך יכעוס או ירגיז על האדון ואין לשאול בשלום אלא אם שלם בגופו. כן הוא שלום לעבדך.

עוד שאלם **העודנו חי.** אין הפירוש אם חי ולא מת שהרי זה יודע כמובן משאלה ראשונה אלא אם הוא עודנו בריא וחזק בגופו. ועל זה השיבוהו עודנו חי. והם לא הבינו מה כונה שאלה זו. אמנם היה ליוסף בזה כונה עיקרית לדבר התועדותו אליהם דבאמת יש לתמוה מה ראה יוסף לצער גם עתה את אחיו במעשה הגביע, הרי נתקיים החלום השני באחד עשר כוכבים. וברור שהבין שעדיין חסר השתחואה של השמש הוא אביו וכסבור שע"י הגביע ישאר בנימין עמו. וידע שאביהם לא ינוח ולא ישקוט עד שיבוא בעצמו וישתחוה ליוסף שיניח אותו ואז יתודע. ולא היה מניח יוסף מזה הרעיון עד שאמר לו יהודה והיה כראותו כי אין הנער ומת. מיד הבין כי אי אפשר שיתקיים החלום בזה האופן על כן התודע והחלום נתקיים במנחה ששלח לו כמו שכתבתי לעיל י"א או כמו שיבואר בסמוך. ועוד עיין מה שכתבתי להלן מ"ו כ"ט. אך עתה היה נצרך ליוסף לדעת אם אביו חזק בבריאות ולא יזיק לו מה שיעכב את בנימין והמה לא הבינו וכסבורים ששואל לשם חיבה ואהבה.

פרק מג, כח

כח וַיֹּאמְרוּ שְׁלוֹם לְעַבְדְּךָ לְאַבְיָנוּ עוֹדְנוּ חַי וְיִקְדוּ (וַיִּשְׁתַּחֲוּ) [וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ]:

וקדו וישתחוו. על סבר פנים יפות. ושחושש לחיות אביהם. או שהשתחוו בשם אביהם ונתקיים כאן החלום של השתחואת השמש.

פרק מג, כט

כט וַיֵּשָׂא עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת-בְּנֵימִין אָחִיו בֶּן-אָמוּ וַיֹּאמֶר הֲזֶה אַחֲיֶכֶם הַקָּטָן אֲשֶׁר אָמַרְתֶּם אֵלַי וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִחַנְךָ בְּנִי:

בן אמו. הוא הקדמה למה שכתוב ויבקש לבכות.

הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם. הן אמרתם כי ע"י אח הקטן נוכל לברר האמת. וכי זה אח קטן. הלא הוא גדול ושלם בדעת. ומכל מקום אין לו עליהם כלום שהרי המה עשו מה שעליהם אבל בדרך שחוק והלצה אמר וכי זה הוא אח קטן.

ויאמר אלהים יחנך בני. אחר שאמר כי הוא אינו קטן. היה נראה כנותן עין רעה על גידולו על כן סיים בברכה. חלילה אינו נותן רע עין. אלהים יחנך להיות גדול יותר ויותר.

פרק מג, ל

ל וַיִּמְהַר יוֹסֵף פִּי-נִכְמְרוּ רַחֲמָיו אֶל-אָחִיו וַיִּבְקֶשׁ לְבָכּוֹת וַיָּבֵא הַחֲדָרָה וַיִּבְכֶּךָ שָׁמָּה:

כי נכמרו רחמיו אל אחיו. במה שלא יכול להתודע לו. וגם ידע כי מחויב הוא עוד לצערו בדבר הגביע.

ויבא החדרה. באותו בית פנימי היה חדר קטן שאין איש בא לשם זולתו.

פרק מג, לב

לב וַיִּשְׂמֹעוּ לוֹ לְבַדּוֹ וְלָהֶם לְבָדָם וְלַמְצָרִים הָאֲכָלִים אֶתוֹ לְבָדָם כִּי לֹא יוּכְלוּן הַמְצָרִים לְאָכֹל אֶת-הָעֲבָרִים לְחֶם כִּי-תוֹעֵבָה הוּא לְמְצָרִים:

לו לבדו. לא משום כי תועבה היא למצרים לא אכל עם המצרים שהרי נהגו בו בכבוד ובמורא מלך ואיך יתעבו לאכול עמו ח"ו. אלא כך דרך המלך שלא לאכול עם עבדיו משני טעמים. שלא יתננה בעיניהם. ושלא יהיו צריכים לשום סכים בלועיהם כי ילחמו עמו. אבל מה שלא הסבו האחים אם המצרים הוא משום כי לא יוכלו וגו'.

פרק מג, לג

לג וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָיו הַבָּכָר כְּבִכְרָתוֹ וְהַצְעִיר כְּצַעְרָתוֹ וַיִּתְמְהוּ הָאֲנָשִׁים אִישׁ אֶל-רֵעֵהוּ:

הבכור כבכורתו. אריכות לשון הוא, ובקיצור היה לומר כתולדותם. אלא באשר היו שלשה בכורים ראובן דן גד. הושיבם יחד. אבל לפי ערך הבכורה כן הושיבם כסדר. או ידע להתבונן שראובן אינו בכור בשלימות שהרי עיקר הנהגת האחים תלוי ביהודה וא"כ יהודה קודם וכן הוא במדרש והיינו הבכור כבכורתו ולא כתולדותם אלא לפי ערך בכורתו. והצעיר כצעירתו לפי ערך צעירתו, וא"כ בנימין אף שהוא צעיר מכולם מכל מקום ידע להחשיבו באשר לפי ערכו חשוב הוא.

פרק מג, לד

לד וישא משאת מאת פניו אלהם ותרב משאת בנימן ממשאת כלם חמש ידות וישתו וישכרו עמו:

וישא משאת. פירש רש"י מנות וכ"ה בגמרא בכמה מקומות. ולא שזהו עיקר משמעות של משאת דודאי עיקר משמעו דורונות כמו ויתן משאת כיד המלך וכך כתב בתו"ט קידושין פ"ב מ"ו. והכי מוכח גם כאן שנתן לבנימן חמש ידות. וכי בשביל כבודו ואהבתו יאכל חמש פעמים אלא עיקר הכונה הוא דורונות שנתן בשביל פיוס ואות בקשת אהבה. מכל מקום פירוש הגמרא מוכרח גם כן מדכתיב בתוך מעשה המשתה וגם מדכתיב מאת פניו ואי דורונות פשיטא. אלא מנות ומודיע שהוא בעצמו נתן המנות.

וישכרו עמו. יותר ממה שאמר יוסף כי אתי יאכלו וגו' ללמד שהיה בצוותא בשמחה עמהם

(**הרחב דבר:** וישתו וגו'. נראה לומר באשר היו חייבים להודות לה' שמלטם מן החשד של מרגלים. והרי השלטון ידע והכיר כי כנים המה. ופייסם הרבה על החשד. וכמו שהיה בבהמ"ק נהוג להביא תודה ובשעת אכילת התודה לפרסם את הנס ולספרו כדכתיב לך אזבח זבח תודה ובשם ה' אקרא. וכמה שכתבתי בספר ויקרא ז' י"ג. כך היה הנהוג בעוד שלא היה זה הקרבן או במקום שאי אפשר להביא קרבן. לברך על כוס יין כדכתיב כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא. והנה באשר האחים כולם הוי באותה צרה ובאותה גאולה, לא היה לפני מי לספר הנס כי אם לפני אחרים ולכל הפחות שנים. כמו כיוצא בזה איתא בפרק הרואה (ברכות נד, ב) דבעינן עשרה ותרי מינייהו רבנן, היינו עשרה לברכה, דשכינתא שריא, ותרי רבנן שמבינים הספור אל נכון. על כן כשהצטרפו עם בנימין שלא היה בצרה. והשלטון התחבר גם כן עמם, שתו כוס ישועות ושכרו עמו בחדוה ובשחה של מצוה כדין תודה לה'. ובאשר כתיב שתי פעמים ובשם ה' אקרא אשר שניהם קאי על כוס ישועות לקרוא בשם ה' על כוס ישועות. וסתם כוס ישועות הוא גם כן שתיים ועיין ב"ר פ' פ"ח, ה' והיינו ד' כוסות כמו של פסח. ויש בהם רביעית יין חי שיעור שכרות משום הכי כתיב וישכרו.) ועיין מה שכתבתי לעיל כ"ד נ"ד).

פרק מד

פרק מד, א

א וַיֵּצֵא אֶת-אֲשֶׁר עַל-בֵּיתוֹ לְאֹמֶר מֵלֵא אֶת-אֲמַתְחַת הָאֲנָשִׁים אֲכַל כְּאֲשֶׁר יִכְלֹן שְׂאֵת וְשִׁים כֶּסֶף-אִישׁ בְּפִי אֲמַתְחָתוֹ:

את אשר על ביתו. כאן צוה מהחל עד כלה לאשר על ביתו. באשר גם את האוכל צוה לתת כאשר יוכלו שאת ולא בחשבון.

את אמתחת. כבר ידע כי לא בשקים הם מביאים אוכל כי אם באמתחת. ושים כסף איש וגו'. כפירוש המפרשים שזה היה בידיעתם שהרי גם האוכל נתן שלא בחשבון הכסף.

פרק מד, ב

ב וְאֶת-גְּבִיעֵי גְבִיעַ הַכֶּסֶף תְּשִׂים בְּפִי אֲמַתְחַת הַקֶּטָן וְאֵת כֶּסֶף שִׁבְרוֹ וַיַּעַשׂ כְּדַבַּר יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר:

ויעש כדבר יוסף אשר דבר. לא כתיב בקיצור ויעש כן כדכתיב לעיל מ"ב כ"ה. ללמד שקשה היה עליו הדבר למלאות ואולי לא גלה יוסף סודו וטעמו מה שחפץ בזה שיבוא אביו להשתחוות לו. על כן הוצרך יוסף לצוות בגזירה שלא יעבור על דבריו ולא יתקשה לו.

פרק מד, ג

ג הַבֶּקֶר אֹרֹר וְהָאֲנָשִׁים שְׁלָחוּ הֵמָּה וְחִמְרֵיהֶם:

שלחו. שלוו אותם לכבוד.

המה וחמריהם. שסייעו את חמוריהם באיזה עצה להקל המשא שהעמיסו יותר מההרגל.

פרק מד, ד

ד הֵם יֵצְאוּ אֶת-הָעִיר לֹא הֲרַחֲקוּ וַיֹּסֵף אָמַר לְאֲשֶׁר עַל-בֵּיתוֹ קוּם רְדֹף אַחֲרַי הָאֲנָשִׁים וְהַשְׁגָּתְם וְאֲמַרְתָּ אֲלֵהֶם לְמָה שְׁלַמְתֶּם רְעָה תַּחַת טוֹבָה:

למה שלמתם רעה תחת טובה. א' לגנוב מבית מטיבם. שנית:

פרק מד, ה

ה הַלֹּא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתָּה אֲדֹנָי בּוֹ וְהוּא נֶחֱשׁ בּוֹ וְנֶחֱשׁ בּוֹ הֲרַעְתֶּם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם:

הלא זה אשר ישתה אדוני בו. וא"כ הוא נוגע גם בכבוד האדון וכך כתב הרמב"ן.

והוא נחש ינחש בו. בשבילו ועבורו ואם כך שטות הוא מכם שהרי יודע האמת תיכף נמיד על פי ניחושים שמצויים ורגילים היו במצרים. ודבר זה חשוב וכדאי לנחש בהם.

פרק מד, ז

ז וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לְמָה יִדְבַר אֲדֹנָי פְּדָבְרִים הָאֵלֶּה חֲלִילָה לְעַבְדֶּיךָ מַעֲשׂוֹת פְּדָבְרֵךְ הַזֶּה:
כדברים האלה. דברים ברורים כאלה שאם באת בחשד שהגניבה אתנו לא היה קשה עלינו. אבל אתה אומר דברים כאלו. כאלו ידעת בברור שאנו יודיעים, ולפי דבריך שאנו כלנו יודעים מהגניבה ומה שנגנב וא"כ אם ימצא ביד אחד הרי כולנו חייבים שהרי כלנו יודעים.
חלילה לעבדיך. כולנו בודאי אין ראוי לחשוד ולחשוב כזה. על כן.

פרק מד, ט

ז וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לְמָה יִדְבַר אֲדֹנָי פְּדָבְרִים הָאֵלֶּה חֲלִילָה לְעַבְדֶּיךָ מַעֲשׂוֹת פְּדָבְרֵךְ הַזֶּה:
אשר ימצא אתו וגו'. אפילו ימצא אתו ודאי הוא ראוי למות כגונב מבית המלך.
וגם אנחנו נהיה לאדני לעבדים. בתורת קנס וכמתחבר עם הגנב. אבל לא שנהיה חשודים בזה שגם אנחנו כלנו גנבים ושיודעים אנו מזה ח"ו.

פרק מד, י

י וַיֹּאמֶר גַּם-עֲתָה כְּדַבְּרֵיכֶם כִּן-הוּא אֲשֶׁר יִמָּצָא אֶתוֹ יְהִי-לִי עֶבֶד וְאַתֶּם תִּהְיוּ נֹקִיִּם:
גם עתה כדבריכם כן הוא. כמו שבפעם הראשונה חשדנו אתכם למרגלים והראיתם שלא כן הוא וכי כנים אתם כן גם עתה כדבריכם כן הוא, שאפילו ימצא ביד אחד אין החיוב והחשד על כולכם חלילה. על כן אשר ימצא אתו יהי לי עבד. ולא כגונב מבית המלך אלא כגנב בעלמה ועיין י"ח.
ואתם תהיו נקיים. כי אין לנו לקנוס רק כדין גנב. והנה אמר האיש משפטם לומר כי כן שמע מפי המושל וכמשמעות הלשון יהיה לי עבד. ויוסף הודיע כן למען נסות אותם אולי ישובו לביתם בשמחה רבה. כי אינם נתפשים גם המה לעבדים.

פרק מד, יג

יג וַיִּקְרְעוּ שְׂמֹלְתָם וַיַּעֲמִס אִישׁ עַל-חֲמָרוֹ וַיִּשְׁבּוּ הָעִירָה:
ויקרעו שמלתם. ולא בגדיהם באשר לא היה כדין קריעה אלא לצערא בעלמא על כן לא קרעו כל הבגדים כדין.

פרק מד, טו

טו וַיֹּאמֶר לָהֶם יוֹסֵף מַה-הַמַּעֲשֵׂה הַזֶּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם הֲלוֹא יָדַעְתֶּם כִּי-נִחַשׁ יִנְחַשׁ אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֹנִי:
הלוא ידעתם וגו'. לא אמר העוולה של שילום רעה תחת טובה, כי אין כבודו להגיד שעשה להם טובה. באשר מחויב היה לפייסם עבור החשד, כדאיתא בברכות (לא,ב) שהחושד בדבר

שאינו בו שצריך לפייסו וגם לא הזכיר עוולה השניה כי נגעו בכבודו, באשר באמת אינו מלך ויכול למחול על כבודו. אבל הקשה על השטות שעשו הלוא ידעתם וגו'.
איש אשר כמוני. ולא אמר כי אנחש בו כמאמר האיש באשר לא רצה להוציא מפיו שהוא ח"ו ינחש וחז"ל אמרו על מה שאמר יהוא אחאב עבד את הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה שבשביל שהוציא מפיו כזה בא למכשול על זה אח"כ בעגלי ירבעם. אבל יוסף נזהר מזה. ואמר איש אשר כמוני ראוי לנחשים. ומסתמא גם אני מנחש ואדע שבידכם הוא.

פרק מד, טז

טז ויאמר יהודה מה-נאמר לאדני מה-נדבר ומה-נצטדק האלהים מצא את-עון עבדיך הננו עבדים לאדני גם-אנחנו גם אשר-נמצא הגביע בידו:

מה נאמר לאדוני כבר ביארנו לעיל (כד,ב) שלהוציא דבר למענהו נעשה על פי שלושה אופנים, פעם ע"י לשון רכה השוברת גרם ומענה רך משיב חימה, פעם ע"י לשון עז ומפחיד את שכנגדו, ופעם ע"י שכל וחריצות שחברו יסכים ויודה לו.

ואמר יהודה מה נאמר בלשון רכה ומה נדבר בלשון עז. ומה נצטדק בחריצות, להוכיח דכל עיקר המעשה אינו אלא עלילה. וגם בנימין עצמו לא ידע מזה אבל מה יועיל כל זה אחר אשר אנו חושבים כי האלהים מצא וגו' ואם כן לא תועיל שום עיצה ותחבולה לנגד רצון האלהים.

מצא את עון עבדיך. דכבר ידוע הא דתתן באבות פ"ד (משנה ט) המבטל את התורה מעושר סופו מבטלה מעוני. ולאו דווקא עון ביטול תורה דהוא הדין כל דבר עבירה שאדם עושה לרצונו סופו שיבוא לידי אותה עבירה נגד רצונו. על כן חשב יהודה כי במה שעשו עון במה שהרחיקו את יוסף מאביהם ברצונם, מצא האלהים עון כזה להביא לידם ברב צער ויגון הן אמת שאם כן אם הם חטאו בנימין מה חטא, אבל ידוע מאמרם ז"ל בפרק החובל (ב"ק צב, א) בהדי הוצא לקי כרבא, וא"כ עיקר החטא והעונש הוא עליהם ובנימין לוקה עמהם.

על כן הננו עבדים לאדוני גם אנחנו נגד דיני המושל אמר, לא מבעי בנימין שנמצא הגביע בידו, אלא אפילו אנחנו שנתחברנו עמו וכדברנו לאיש.

גם אשר נמצא הגביע בידו. נגד דיני שמים אמר, א מבעי אנחנו שהעוינו אלא אפילו בנימין שנקי הוא מכל עוון, מכל מקום גם הוא ילקה. והנה לא מצא יהודה למסור נפשו על קיו שבועתו להחזיר את בנימין ליעקב, באשר חשב כי אחרי שרצון האלהים הוא, אין עצה ואין גבורה.

פרק מד, יז

יז ויאמר חלילה לי מעשות זאת האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה-לי עבד ואפתם עלו לשלום אל-אביכם:

חלילה לי מעשות זאת. אין זה כבודי ורצוני להעניש אנשים שאיני רואה בהם עול, ואשר כבר התכבדתי עמהם בחזקה כי כנים המה. על כן האיש אשר נמצא הגביע בידו וגו'. והנה עתה

נתודע הדבר ליהודה שאין זה עונש מן האלהים, שהרי א"כ היה ראוי שיהיו המה עבדים, אלא רצון המושל בכך או איזה חטא של בנימין בעצמו הוא, מעתה החל להעמיד את הערבות ולעשות כל מה שבכחו.